



GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

I Detektivskolans spår...

**En kvalitativ studie på spaning efter
familjeprogrammet De otroliga årens
långvariga effekter**



Socionomprogrammet

C-uppsats

Författare:

My Love Olsén

Handledare:

Björn Andersson

Abstract

Titel: I Detektivskolans spår... En kvalitativ studie på spaning efter familjeprogrammet *De otroliga årens* långvariga effekter

Författare: My Love Olsén

Nyckelord: Föräldraträningsprogram, föräldrastöd, familjeprogram, *De otroliga åren*, Detektivskolan

Utgångspunkten för studien ligger i att, efter 1-1,5 år efter de avslutat familjeprogrammet *De otroliga åren* (*the Incredible Years*, Webster-Stratton), undersöka och belysa **föräldrars** upplevelser och erfarenheter av

- om och hur deltagandet i programmet påverkat/förändrat ***tänkandet*** kring den egna ***föräldrarollen***
- hur deltagandet i programmet påverkat/förändrat ***deras eget beteende***
- hur deltagandet i programmet påverkat/förändrat ***barnens beteende*** och
- att använda sig av programmets ***metoder på egen hand***.

Utifrån en kvalitativ metod intervjuades tio föräldrar som deltagit i och avslutat programmet i Familjemottagningen i Majornas, regi under höst- respektive vårterminen 200X. Under intervjun fick de även fylla i två strukturerade formulär; *Eyberg Child behavior Inventory* (ECBI), som används för att uppskatta tidiga beteendeproblem och för utvärdering av behandling, samt ytterligare ett formulär som ber föräldrarna uppskatta vilken nytta de haft av programmets metoder/tekniker i sitt samspel med barnen, när det gäller att minska deras "oönskade" beteende. Analysen av intervjuerna och formulärsvaren visar att *de flesta av föräldrarnas, och barnens, beteende påverkas och förändras avsevärt* efter deltagandet, och att man *oftast lyckas bevara effekterna* och de nya beteendemönstren. Även de som föll tillbaka i negativa beteenden och interaktioner har ändå sett en utveckling och upplever sig stärkta av att ha deltagit. Många föräldrar tror dock att återfall och uppkomsten av nya problem skulle kunna undvikas om ett uppföljningsarbete gjordes mer aktivt. Med utgångspunkt i intervjusvaren kan man se att *alla föräldrar gjort en permanent förändring i sitt tänkande och förhållningssätt till interaktionen med, och relationen till, barnet samt till sin egen roll som förälder*. Samtliga föräldrar anser sig ha haft nytta av programmets metoder i sin vardag och många använder dem fortfarande idag.

Tack

Jag vill varmt tacka de föräldrar som tagit sig tid och ställt upp för att delta i den här studien, det är Ni som gjort den möjlig!!

Jag vill också passa på att tacka Björn Andersson för din handledning, tid, kunskap, uppmuntran och humor under studiens gång. De har varit ovärderliga detaljer i skapandeprocessen.

Detsamma gäller Julia, Lasse, Maria, Lena och Catharina som svarat på dumma frågor och varit stöd och bollplank sen tidernas begynnelse.

Till sist – den fenomenale fadern, den ömma modern, den väna vännen och den barmhärtige biologen – Tack!

<u>1. Inledning.....</u>	<u>1</u>
1.1 Syfte/Frågeställningar.....	3
<u>2. Bakgrund.....</u>	<u>4</u>
2.1 Beskrivning av FAMM.....	4
2.2 Programmets etablering och framväxt.....	4
2.3 Arbetssätt.....	6
<u>3. Teori och tidigare forskning.....</u>	<u>11</u>
3.1 Teori	11
3.1.1 Inlärningsteori kopplad till social interaktion	11
3.1.2 Social-kognitiv teori.....	13
3.1.2 Beteendeteori.....	14
3.2 Tidigare forskning	15
3.2.1 Behovet av och forskning kring insatser	15
3.2.2 Vad vet vi om insatser idag?	17
<u>4. Metod.....</u>	<u>20</u>
4.1 Intervjuguide och teman	20
4.2 Urvalsprocess	22
4.3 Deltagande och bortfall	22
4.4 Genomförande av intervjuerna	23
4.5 Etiska aspekter och överväganden.....	23
4.6 Analys.....	24
4.7 Generaliserbarhet, validitet och reliabilitet	25
<u>5. Resultat och analys.....</u>	<u>27</u>
5.1 Introduktion	27
5.2 Varför valde man De otroliga åren & Detektivskolan?.....	27
5.3 Nu & Då – siffror och känsla	29
5.4 Detektivskolan – tänk att den fanns för dom!.....	30
5.5 Metoderna – Verktygen – att få nåt att jobba med!.....	32

5.6 Samarbetet med pedagogerna i förskolan och skolan– alla jobbar lika! Jobbar alla lika?	40
5.7 De individuella samtalen med terapeuterna & Det professionella bemötandet från ledarna	41
5.8 Filmerna – de övertydliga filmerna	43
5.9 Föräldrastöd – Stöd av föräldrar – Stöd av varandra.....	45
5.10 Generellt medvetandegörande – leder till synergieffekter?.....	46
5.11 Saknad och förslag - om tiden efteråt.....	48

6. Resultatsummering.....50

6.1 Upplever föräldrarna en förändring i sitt tänkande kring den egna föräldrarollen?. 50	
6.2 Har deltagandet påverkat/förändrat föräldrarnas eget beteende?	50
6.3 Hur upplever föräldrarna att deltagandet påverkat/förändrat barnens beteende?.....	51
6.4 Vilka är föräldrarnas erfarenheter av att använda programmets metoder på egen hand?.....	51
6.5 Föräldrarnas upplevelser av programmets långvariga effekter	51

7. Diskussion.....53

7.1 Vad svarar de – varför svarar de?	53
7.2 Metoderna – kunde man tänka sig?	54
7.3 Stöd, stöd, stöd – Hur, när, var?	55
7.4 Personalkontakten och barnbunten.....	56
7.5 Förslag till vidare forskning	57

Referenser58

Bilaga 1. Intervjuguide.....61

Bilaga 2. Frågeformulär 1 (Eyberg).....62

Bilaga 3. Frågeformulär 2 (Tekniker/metoder)63

Bilaga 4. Brev om förfrågan65

1. Inledning

Statens offentliga utredning, SOU 2008:131, *Föräldrastöd – en vinst för alla* lämnades över till folkhälsominister Maria Larsson 21/1 2009. Det är förslag på en nationell strategi för hur samhället ska ge stöd och hjälp till föräldrar i deras föräldraskap.

Uppdraget från regeringen var att föreslå ett generellt stöd som kan göra föräldrar trygga i sin föräldraroll. En hjälp till föräldrar, som kan förebygga att små problem växer sig till stora. Genom att tidigt erbjuda föräldrastöd gör man som kommun inte bara vinster vad gäller gott liv och välbefinnande utan gör även en samhällsekonomisk vinning, vilket har visat sig i flera rapporter. I Sverige har erbjudits föräldrastöd under graviditets- och spädbarnstiden under lång tid. Det har dock saknats ett nationellt organiserat föräldrastöd efter spädbarnstid och under barnets fortsatta uppväxt.

Utredningen föreslår därför att årligen under 2009 och 2010 avsätta 70 miljoner kronor för att stimulera utvecklingen och uppbyggnaden av lokal och regionalt föräldrastödsarbete (SOU 2008:131).

Jag hör på radio att det just nu pågår en undersökning av hur mycket Sveriges kommuner satsar på sina barn. Hur mycket man gör för att förebygga missbruk och kriminalitet hos ungdomar. Om man satsar på förebyggande långsiktiga resurser eller kortsiktiga behandlande åtgärder. Barn med beteendeproblem i för-/skolan löper högre risk att utveckla antisocialt beteende och i senare år hamna i kriminalitet. Det vet man. Men tidiga stödinsatser i skol- och hemmiljö är en av de mest kostnadseffektiva vägarna att nå resultat, säger Österlund, i en intervju med Karin Mossler (chefsekonom för socialtjänstfrågor på Socialstyrelsen) och Carin Götblad (länspolismästare i Stockholm) (2008-10-19).

Under de senaste åren har man mer och mer uppmärksammat stökiga, bråkiga och ”svårhanterliga” barn. I bokhandlarna står självhjälpsböcker som ska lära föräldrar ”stå ut” och bli superfarsor och megamammor, och i TV löser nannyn av familjecoacherna. Inte bara i media utan även i förskola, skola och inom barn- och ungdomspsykiatri har de barn, som i omgivningens ögon uppvisar trotsiga, störande uppförandemönster, uppmärksammats nyligen (Nyberg & Lindberg, 2003). Som del av denna trend är det numera vanligt för föräldrar att delta i diverse olika kurser, som behandlar både självutveckling och föräldraskap, med hopp om att förbättra sin familjesituation. Olika typer av program och utbildningar, med inriktning på att ge föräldrar stöd utifrån inlärningsteoretiska grunder, har utvecklats och etablerats i Sverige under de senaste åren. Främst med inspiration från USA och England, där de så kallade *Parent*

Management Programs (PMT eller PT) utvecklats sedan 1960-70-talen (Holmsten, 2007). Carolyn Webster-Stratton är professorn, forskaren och psykologen bakom metoden *the Incredible Years* som är ett av de mest etablerade PMT-programmen i Sverige. Här går det under namnet *De otroliga åren*.

Föräldrautbildningen *De otroliga åren*, och den tillhörande barngruppen *Detektivskolan*, är en av många insatser som erbjuds familjer boende i Göteborgsstadsdelen Majorna. Det behandlande och förebyggande programmet är en kurs/insats baserad på Carolyn Webster-Strattons amerikanska förlaga. Den ger barn uppmuntrande träning i bland annat socialt samspel, känsloidentifiering, känslohantering och problemlösning. Parallellt följer föräldrarna avsnitten i programmet och behandlar problemlösningsstrategier och teman i grupp.

Men hur gick det sen? Vad har föräldrarna för tankar och erfarenheter, drygt 1 år efteråt? Gav deltagandet den effekt på familjens situation som man hoppats på? Varar effekterna även efter att programmet tagit slut och familjen återgår till vardagsrutiner och samspeismönster som inte uppmärksammas kontinuerligt i grupp?

Jag blev intresserad av dessa frågor under min praktiktid på Familjemottagningen i Majorna, då jag bland annat utgjorde en av ledarrollerna i *Detektivskolan*. Jag fick i verksamheten dels möta föräldrar och barn som deltog i programmet, men ibland även familjer som på ett eller annat sätt fick fortsatt stöd efter avslutad kursverksamhet. Men jag var intresserad av dem jag *inte* träffade, de jag *inte* såg. Hur går det för dem där hemma? Med det som ingång tar den här studien sikte på att belysa föräldrarnas egna erfarenheter av att använda sig, eller inte använda sig, av metoderna från utbildningen hemma, i vardagen, i levande livet. En studie som kvalitativt undersöker programmets långsiktiga effekter.

1.1 Syfte/Frågeställningar

Studien har som övergripande syfte att, efter 1-1,5 år efter programmet avslutats, undersöka och belysa *föräldrars* upplevelser och erfarenheter av

- om och hur deltagandet i programmet påverkat/förändrat *tänkandet* kring den egna *föräldrarollen*
- hur deltagandet i programmet påverkat/förändrat *deras eget beteende*
- hur deltagandet i programmet påverkat/förändrat *barnens beteende* och
- att använda sig av programmets *metoder på egen hand*.

Fokus ligger vid att undersöka hur de verktyg kursen bistått med kan användas av föräldrar och barn i deras egen vardag och belysa erfarenheterna av att fortsätta ”på egen hand”. En intressant och viktig aspekt i undersökningen kommer att vara den, att låta föräldrarna, berätta om de upplevt att deras deltagande i programmet haft/gett några långvariga effekter.

Nyckelbegrepp:

Föräldraträningsprogram, föräldrastöd, familjeprogram, De otroliga åren, Detektivskolan

2. Bakgrund

I det här avsnittet beskriver jag kortfattat verksamheten där föräldrautbildningen och barngruppen bedrivs, och hur programmet växte fram och etablerades på Familjemottagningen i Majorna (FAMM).

2.1 Beskrivning av FAMM

Familjemottagningen i Majorna (FAMM), är en öppen enhet som omfattar en rad verksamheter, alla inom ramen för socialtjänsten. Enhetens behandlande, rådgivande, pedagogiska, uppsökande och informerande arbete vänder sig till barn och ungdomar och deras familjer boende i stadsdelen Majorna i Göteborg. Det är kostnads- och dokumentationsfria kontakter som kan variera i längd beroende på familjens behov.

Ett samarbete med individ- och familjeomsorgens familjeenhet sker i gemensamma team varje vecka. Det förekommer också ofta samarbete med andra verksamheter riktade till barn, ungdomar och deras föräldrar. Mottagningen rymmer 12 socionomer och socialpedagoger som med vidareutbildningar och inriktningar mot bland annat Marte Meo och ART som arbetar med bland annat familjeterapi, föräldrarådgivning, ungdomsbehandling, vardagsstöd, multisystemiska insatser (MSI) och gruppverksamheter av olika slag. Inom verksamheten finns också heldagsskolan 92:an för högstadieungdomar.

2.2 Programmets etablering och framväxt

Under åren 1999 och 2000 började man i ett samarbete mellan socialtjänsten och Familjemottagningen arbeta fram ett *riktat* stöd till ”föräldrar med svårhanterliga barn” (Projektbeskrivning, FAMM, 2001) i stadsdelen Majorna i Göteborg. Ett riktat stöd kan till exempel vara förebyggande och/eller behandlande program som vänder sig till individer som uppvisar tidiga tecken eller symtom. Därtill kan riktade insatser även innebära att bland annat erbjuda social färdighetsträning eller stöd i föräldra-barn samspel, för barn med tidiga beteendeproblem (Nyberg & Lindberg, 2003).

Inspirationen i arbetet kom då från Carolyn Webster-Strattons amerikanska böcker i ämnet samt liknande föräldrautbildningar och kurser i bland annat England. Carolyn Webster-Strattons programserie *the Incredible Years* består av en rad kombinerbara interventioner med 30-årig historia (Webster-Stratton, 2005). De olika programmen kan implementeras med flera grupper samtidigt (till exempel föräldrar, barn och skola) men kan också tillämpas på enstaka målgrupper (till exempel endast föräldrar eller endast barn). Inom samlingen är *BASIC*-programmet den komponent som utvecklades först,

den som testats i störst omfattning och även den mest spridda av *the Incredible Years*-program. (Ferrer-Wreder, Stattin, Cass Lorente, Tubman, Adamson, 2005, sid 297)

Tanken var att erbjuda ett stöd till de familjer som har det jobbigt med sina barn och på ett positivt sätt få barnen att lyssna. Föräldragruppen utgick teoretiskt ifrån social inlärningsteori och systemteori, men använde sig också av idéer från Marte Meo-metoden som man jobbar aktivt med på FAMM. Den renodlade formen av *the Incredible Years*, som koncept för både en föräldrautbildning med tillhörande barngrupp, skulle växa fram så småningom. Från början fanns stödet endast som en beviljad insats från socialtjänsten och få till ett samarbete med förskola och skola var ännu bara planer. Vårterminen 2001 hölls de första föräldra- och barngrupperna parallellt, då ett uppdrag fanns att även låta barnen ta emot stöd och träning i sociala färdigheter, konflikthantering, gränssättning och problemlösning. Föräldrarna arbetade i sin tur i grupp med teman, som mycket baserats på Webster-Strattons manualprogram *the Incredible Years*. Syftet var, enligt deras egen projektbeskrivning, att med ett positivt förhållningssätt som grund, lyfta fram föräldrarnas egna resurser, kunskaper och stärka dem i deras föräldraroll. Därtill samtidigt hjälpa föräldrarna att få den kunskap, kontroll och kompetens de behöver för att klara att hantera barnets beteende och den stress det innebär att ha ett ”svårhanterligt” barn. Utvärderingen av kursen visade att arbetet föll ut bra och att strukturen på programmet var något som hade goda utvecklingsmöjligheter, varför man bestämde sig för att satsa mer på konceptet. Familjemottagningen översatte materialet från Carolyn Webster-Stratton och applicerade konceptet fullt ut på både föräldrautbildningen, *De otroliga åren*, och barngruppen, som nu fått namnet *Detektivskolan*. Första gruppen under namnet gick våren 2003 och personalen har sedan dess licensierats i metoden, köpt in originalmaterial och dockor från USA och även gjort studiebesök hos liknande verksamheter i Wales och Norge. Att arbeta med seriens kombinerade barngruppsverksamhet var FAMM tämligen tidiga med i Sverige, även om den nu finns etablerat som parallellprogram i bland annat Stockholm, Västerås och Skövde. Verksamheten utför nu, som man hoppades på och planerade, ett samverkansarbete med personal från förskolor, skolor, barnavårdscentraler etcetera i området. Det för att barn och föräldrar snabbare ska kunna få erbjudande om att delta i programmet och problem fångas upp i tidigt stadium. Kommunikationen mellan de olika instanserna finns med som en viktig grund för det arbete man gör i verksamheten. Personal på till exempel förskolan kan informera föräldrar och föreslå ett deltagande och vid ett fortsatt samarbete följer i sin tur ledarna, för *Detektivskolan*, upp med informationsträffar, veckobrev och eventuell handledning till pedagogerna.

I december 2008 har ett hundratal familjer genomgått programmet och intresset för utbildningen ökar för varje år. Efterfrågan är stor och arbetssättet och metoderna har blivit omtalade i stadsdelen.

2.3 Arbetssätt

Föräldraträningsprogrammet *De otroliga åren*, är en översättning av Webster-Strattons *BASIC*-program som följer originalmanualen och använder sig av det material som är utformat för utbildningen. Ledarna har endast modifierat de delar som inte överensstämmer med svenska skol-, kultur och samhällskontexter, för att bättre passa språk och vardagssituationer.

BASIC-programmets föräldrautbildning är utformat för att bland annat ge föräldrar positiva och effektiva föräldrastrategier, träna deras färdigheter i att sätta gränser och ett icke-tvingande upprätthållande av de gränserna samt arbeta utvecklande med deras problemlösningsförmåga. Programmet tar även upp och klargör känslor och attityder kring föräldraskap som del av utbildningen. Varje träff har ett tema som familjeterapeuterna, som leder gruppen, tar upp och behandlar. Det görs med hjälp av;

- Utbildning genom kursboken och övrigt informationsmaterial

Föräldradeltagarna har Webster-Strattons kursbok som handleder dem, med givna kapitel, som tar upp och diskuterar de teman man går igenom på träffarna.

- Övning i föräldrastrategier i "verkliga" kontexter genom skrivna, verbala och praktiska hemuppgifter varje vecka

Varje hemuppgift följs upp veckovis och återkopplas individuellt och med enskilda telefonsamtal från en av familjeterapeuterna.

- Filmvinjetter som illustrerar vardagligt samspel mellan barn och föräldrar, där exempel på både effektiva och kontraproduktiva uppfostringsmetoder visas

Detta ger möjlighet till observationsinläring men ligger även till grund för rollspel och diskussion i gruppen.

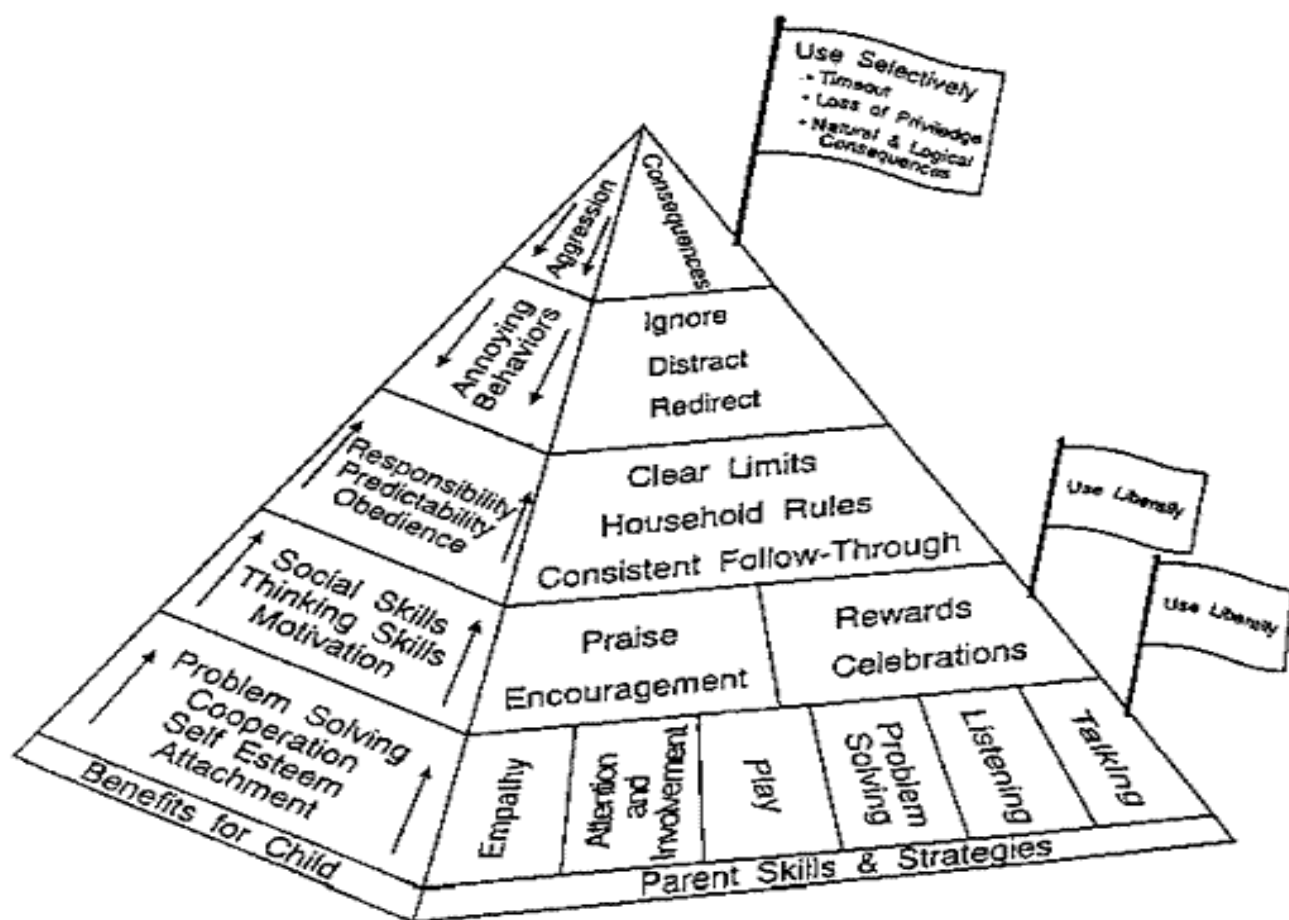
- Förstärkning via dels interventionsarbete i grupp och dels via ledarna

Föräldrarna i gruppen har ett "kompisnätverk" som går ut på att stötta varandra.

- Kognitiva övningar som är relaterade till föräldraskapet

Här övas problemlösning och kognitiv omstrukturering, t.ex. rollspelar man i gruppen föräldra-barn-situationer.

Till hjälp har man även visuella verktyg, som den här föräldraskapspyramiden (Webster-Stratton, 2005). Den illustrerar balansen och proportionerna mellan vilka föräldrastrategier och egenskaper hos barnet som gagnas/ökar respektive minskar, i relation till hur ofta man använder sig av dem. Mycket av konceptet vilar på pyramidens uppbyggnad och grunder.



Syftet är att uppnå en förändring av föräldrarnas sätt att hantera emotioner, coping (strategier för och förmåga att hantera stressfyllda situationer) och problemlösning samt att öka deras färdigheter i kommunikation och konflikthantering (s 298, Ferrer-Wreder, m.fl., 2005).

Programmet är indelat i fyra större block som alla innehåller underteman. Varje block är disponerat över 2 till 4 träffar och behandlar i tur och ordning följande områden;

1. Lek (träff 1-3)

Avsnittet handlar om leken och om det positiva samspelet mellan barn och förälder som kommer genom lek. Här får föräldrarna träna på att leka med sina barn på ett sådant sätt att barnets självförtroende stärks samt deras fantasi och problemlösningssförmåga utvecklas. Man fokuserar mycket på uppmuntran, positiv uppmärksamhet och att låta barnet styra och ta initiativ i leken (Bremberg, 2004, Webster-Stratton, 2005).

2. Berömma och belöna (träff 4-6)

Block nummer två är inriktat på att utveckla och stärka föräldrarnas förmåga att berömma och belöna. Avsnittet behandlar även hur de kan bemöta barnet när det stöter ifrån sig beröm. Man utgår från att beröm leder till att barnet får ökat självförtroende, upplever sig kompetent och utvecklar sin självkänsla, men berömmet måste också vara specifikt för att vara som mest effektivt. I avsnittet ingår därför praktiska övningar, diskussioner om olika belöningssystem och hemuppgifter (Webster-Stratton, 2005).

3. Effektiv gränssättning och ignorering (träff 7-8)

Här fokuseras vikten av konsekvent åldersadekvat gränssättning, och man tar upp hur vanligt barns testande och tånjande av gränser är. En tydlig kommunikation och positiva alternativ till barnets önskemål presenteras som verktyg. Övningarna här går ut på att ge specifika men få tillsägelser till barnen, då för många istället kan vara kontraproduktivt. Temat ignorera behandlar mindre allvarliga beteenden, exempelvis gnälla och svära, ofarliga för barnet och omgivningen, vilka därför kan ignoreras och därmed elimineras. Detta bygger på tanken att beteendet inte ger utdelning och därför så småningom upphör (Webster-Stratton, 2005, Bremberg, 2004).

4. Bemöta oönskat beteende (träff 9-12)

Det sista och avslutande blocket behandlar bemötande av oönskat beteende. Här presenteras olika former av övningar för att undvika stress och frustration i problemsituationen. Föräldrarna får diskutera naturliga och logiska konsekvenser och lämpligheten i konsekvenserna relaterade till barnens åldrar och beteende (de flesta konsekvenser passar enligt programmet bäst från 5 år). Här betonas att barnet måste veta om konsekvensen så att valmöjligheten att göra det rätta finns klart. Timeout tas upp som en extrem konsekvens att användas endast i akuta problemsituationer. Enligt metoden ska barnet, under några minuter, få en chans att lugna sig, utan att det negativa beteendet får uppmärksamhet. Just denna metod är en liten del av blocket och inte något som alla har behov av i sina föräldrastrategier, men som kan hjälpa vissa. I avsnittet

behandlas också problemlösning, känslohantering och samspelsträning/sociala färdigheter och hur föräldrarna kan stötta sina barn i dessa moment (Webster-Stratton, 2005).

FAMM använder sig också utav *BASIC*-programets barninriktade program, som i originalversion kallas *Dinosaur School* men som här går under namnet *Detektivskolan*. Fokus ligger i detta barnorienterade program, i likhet med föräldraprogrammet, på att uppnå förändring i barnens förmågor i problemlösning, kommunikation och färdigheter att hantera konflikter som uppkommer i vardagliga situationer och relationer (Ferrer-Wreder m.fl., 2005).

Även barngruppen följer en bestämd ordning med teman och avsnitt utformade att matcha de som behandlas i föräldraprogrammet. För att hjälpa barnen i sin inlärningsprocess används bland annat dessa redskap;

- Text- och bildschema

Strukturen på träffarna följer alltid samma ordning och är klar och tydliggjord i form av ett schema på väggen som barnen kryssar av allt eftersom aktiviteten avslutats. Då strukturen är likadan från gång till gång kan ändå innehållet ändras utan att rubba strukturen.

- Handdockor

Det ingår i originalmaterialet ett antal dockor (ca 75 cm höga) som spelar en viktig roll i programmets utformning. De berättar, rollspelar och lär barnen om regler, känslor, kommunikation, konflikthantering, problemlösning och socialt samspel, då de interagerar med barnen via ledarna. Genom dockorna kan ledarna nå barnen på ett annat sätt och få dem att öppna sig då många barn kan känna sig hotade eller ha svårt att kommunicera med vuxna. Dockorna blir en strategi att överbrygga detta.

- Läxbok med hemuppgifter

Barnen får varje vecka uppgifter/lekar att göra tillsammans med en förälder, som matchar uppgiften föräldrarna fått i sin grupp. När barnen får "läxan" går den igenom med gruppen och efteråt återkopplar och belönar man resultatet enskilt.

- Problemlösning i smågrupper

Här får barnen antingen observera dockorna i samspel och tillsammans lösa en situation, eller utmanas med ett problem som de får tala om sig själva i och prova på att lösa.

Barnen tränar i rollspel med ledarna, dockorna och varandra nya förhållningssätt och beteenden.

Utöver det arbetar man med speciella metoder anpassade och utformade för barn i syfte att nå programmålen. Dessa metoder innefattar låtsaslekar och spel (där barnen får lära sig regler och utforska känslor), kreativa aktiviteter (här får barnen rita, skapa och berätta om sin nya kunskap, implementera den i handling), och rollspel/modellinläring (barnen får övning i självkontroll samt uppmärksamhets- och samarbetande beteende) (Ferrer-Wreder, m.fl., 2005).

I klassrumssituationen följer man samma regler och metoder som föräldrarna får lära sig parallellt under programmets gång. Till exempel belönas barnens önskvärda beteende med både verbala och konkreta handlingar, medan det icke-önskvärda ignoreras eller inte uppmärksammas. Ledarna praktiserar till exempel också logiska konsekvenser på ett sätt som blir förståeligt och lämpligt för barnen. I veckobreven, som går ut till pedagogerna på barnens respektive förskolor/skolor, informerar ledarna om vilket tema man arbetat med och vad som kan komma att bli aktuellt för pedagogen i fråga att ta hänsyn till eller jobba vidare med. Ibland träffas pedagoger och ledare och gör tvärprofessionella arbetsplaner kring barnets situation, allt för att barnet och familjen ska nå målen för verksamheten och främja en optimal utveckling.

3. Teori och tidigare forskning

Utifrån de metoder och strategier samspeletsprogram (Bremberg, 2004) som *the Incredible Years Series* ger exempel på blir det naturligt att beskriva dem med hjälp av teorier som har social inlärning och kognitiva perspektiv som grund. (En närmare inblick i begreppet *samspeletsprogram* följer nedan, under rubriken *Tidigare forskning*.) Sättet att arbeta med familjerna ur samspeletssynpunkt, där man utgår ifrån att vårt beteende lärs in i samspel med andra människor, bygger på bland annat social inlärningsteori (Kjell Hanssons förord i Webster-Stratton, 2005). Inom programmet belönar (förstärker) man till exempel önskat beteende medan man ignorerar det oönskade, vilket är en central tankegång inom inlärningsteorin (se nedan). Dessa är dock inte de enda komponenter som utgör stommen i den här formen av interventionsprogram. Man lägger också mycket fokus vid föräldrar och barns samspel, då element av samspelets- och anknytningsteori är av betydelse. En positiv bindning mellan barn och föräldrar är av vikt för att de pedagogiska och ”uppfostringsmässiga” föräldrastراتيجier utbildningen ger färdigheter i ska fungera. Även gruppens dynamik och dess terapeutiska inverkan i förändringsprocessen är beroende av ett gott samspeletsklimat (Eresund, 2002).

I den här studien, som fokuserar på FAMMs version av föräldraträningsprogrammet *Det otroliga året*, samt dess tillhörande barngrupp *Detektivskolan*, är teorierna valda i avseende att bäst skildra verksamhetens teoretiska ansats på ett koncist och konkret sätt. Fler teorier skulle kunna innefattas inom ramen för både programanknytning och ur analysynpunkt för tolkning av empiri.

3.1 Teori

Här kommer jag kort presentera de tre teorier jag anser stämmer bäst överens med arbetssättet och den teoretiska undermeningen i verksamheten och metoden. De är inlärningsteori (här med tonvikten på social interaktion), social-kognitiv teori samt beteendeteori.

3.1.1 Inlärningsteori kopplad till social interaktion

I inlärningsteori som har fokus på social interaktion och på hur beteendeproblem uppstår, är utgångspunkten att ett barns (exempelvis utagerande) beteende oftast utvecklas ur samspelet med de vuxna i dess nära omgivning. Det beskriver Nordahl Sørli, Manger och Tveit (2007), och fortsätter med att det uppstår lätt ett interaktionsmönster som präglas av tvång, mellan barnet och den vuxne, om skrik och

skäll ofta används som strategi för att få barnet att utföra något. Om barns utagerande beteende också ofta bemöts med eftergivenhet hos vuxna, lär sig barnet i sin tur att utnyttja ett sådant beteende. Ett raseriutbrott kan till exempel leda till att barnet slipper utföra en ombedd uppgift, istället för att den vuxne kräver barnets deltagande. Barnet lär på så vis de vuxna i sin omgivning att ge efter för raseriutbrott och det utagerande beteendet förstärks och trappas upp i och med att barnet uppfattar att det ”lönar sig”. När den vuxne släpper på motståndet förstärks alltså det utagerande beteendet, då barnet har lyckats få det önskade eller slippa genomföra uppgiften. Att barnet upphör i stunden med det negativa beteendet kan av den vuxne upplevas som belönande, men det blir endast en ”ögonblickets vinst” och betyder inte att modifierandet av beteendet bör upphöra. Författarna menar att kortsiktig eftergivenhet leder enligt teorin till en upptrappning av konflikten mellan barn och vuxen, och risken ökar för ett accelererande negativt beteende på längre sikt. När ett mönster av sådana interaktionssekvenser blir alltför typiska i en familj är det också vanligt att konflikten blir bestående där barnet får som det vill genom att vägra eller agera ut och den vuxne viker sig för konflikten och drar sig ur. Samma sak gäller lärares tillåtande av utagerande elevers beteende. Alla dessa små konflikter och problem som inte tas om hand då de uppstår, bidrar till att prägla interaktionen än mer av underbyggd konflikt. Vuxnas eftergivenhet i kombination med de ofta oväntade vredesutbrott och tillsynes orimliga straff, blir resultatet av de situationer som får bågaren att rinna över. Inom inlärningsteori riktad mot social interaktion betonas just hur barns utagerande beteende kontrollerar föräldrars och lärares reaktioner. De medverkar således i formandet av sin egen uppföstran. Vad teorin säger om individens möjlighet till förändring är att det hela handlar om vardaglig interaktion. Att en förändring i både barnets och den vuxnes beteende är nödvändig då ett barn utvecklat ett negativt beteende som man ämnar omvandla och påverka. Man kan endast bryta en negativ utveckling genom att lära de vuxna att systematiskt kartlägga, berömma och uppmuntra det prosociala beteendet (varje antisocialt beteende förutsätts ha ett prosocialt alternativ enligt teorin) (kap 3.3.2, Nordahl, Sørli, Manger & Tveit, 2007).

Inom inlärningsteori kategoriseras våra interaktionsmönster, egenskaper vi upplever hos andra människor, vår egen upplevelse av oss själva, hur vi tänker, känner och handlar och annat som händer i oss, i olika inre kartor och modeller. Dessa kartor och modeller byggs upp kontinuerligt och måste ständigt omskapas och revideras vartefter ny erfarenhet och information fylls på. Inlärningsteori förklarar den medvetna men också omedvetna inlärning som klargör uppkomsten av perceptuella mönster och

beteendebenägenheter, vilket har varit av vikt då det handlat om förståelsen av både konstruktiva och destruktiva handlingsmönster samt hur de uppkommer och påverkas (Eresund & Wrangsjö, 2008).

3.1.2 Social-kognitiv teori

Inom den social-kognitiva teorin ses den ömsesidiga interaktionen mellan individens beteende, dess inre personliga faktorer (så som biologiska, kognitiva och emotionella) och faktorer i den omgivande miljön alla som bidragande till individens egen utveckling. Barnet lär, enligt teorin, in sitt beteende från modeller i form av föräldrar, lärare, lekkamrater etcetera, och kan utveckla även ett icke-önskvärt beteende om modellerna uppvisar till exempel antisociala beteenden. Interaktionen mellan faktorerna, omgivningens förväntningar och barnets egna förväntningar ifråga om bemästrande och prestation, kan ha en betydande roll för barnets förhållanden i till exempel skolan/förskolan. Det har en påverkan på elevens egen självbild och påverkar både inläringen och uppförandet i skolan. Om man därtill lägger en elev som uppvisar beteendeproblem möts denne inte sällan av lärares låga förväntningar. De låga förväntningar läraren haft på eleven gör alltså att förhållandet till skolan försämras och ökar belastningen för eleven själv (Nordahl, m.fl., 2007).

Inom social-kognitiv teori utgår man ifrån att sociala färdigheter också inrymmer tankemässiga processer. Här skiljer teorin sig åt från beteendeteori, som kommer att beskrivas mer ingående nedan. Enligt social-kognitivt synsätt så tillägnar sig individen färdigheter och tankar, tankar och beteende leder sedan till andra tankar eller annat beteende som på så sätt utvecklar individen. Teorin betonar egenskaper som självkontroll och empati och i spektrat av de sociala färdigheter som räknas in finns både förmågan att ta hänsyn till andra och kontrollerande av sina egna impulser. Vissa beteendeproblem förklaras av teorin vara resultat av hur barn uppfattar den mellanmänniska miljön omkring dem. Nordahl m.fl. (2007) beskriver vidare att ofta tenderar barn som uppvisar beteendeproblem också att missförstå sociala signaler och riskerar att dra slutsatser som inte stämmer med intentionen, och då också gå miste om kamraters och vuxnas motiv i samspel.

Att som vuxen konkret belöna ett prosocialt beteende eller utförd uppgift med återkoppling skulle enligt teorin öka det önskvärda beteendet. Inte för att barnet åtrår belöningen i sig så mycket, som för att det ökat barnets förväntningar om sitt eget bemästrande. Belöningen stärker förväntningen och ökar också den inre motivationen

att sätta upp mål, då konsekvenserna av det egna handlandet blir kopplat till framtiden. Om barnet inte har tro om att kunna uppnå ett mål, har det heller inte mycket motivation att sträva efter det med (op cit).

Utifrån social-kognitiv teori bör barn och ungdomar få hjälp av strukturerad träning med att bygga upp sociala och kognitiva färdigheter, om det finns brister i deras kognitiva processer. Läraren/instruktören ska själv vara särskilt utbildad och ska hjälpa barnet bemästra olika sociala situationer, och bli dess guide med förklarande och demonstrerande metoder till hjälp. De sociala färdigheterna övas och byggs upp, steg för steg, och förståelsen kontrolleras. Om något inte är helt förstått repeteras det och de barn som deltar blir snart modeller för varandra och stärker på så sätt varandras färdigheter och prosociala beteende. Modellinläring är också något teorin betonar. Därutöver kan man förmoda att ett sådant beteende även skulle ha en inverkan också på förskola/skolan och de kunskapsmässiga färdigheterna, på lång sikt, då det gynnar klassrummets inlärningsklimat (op cit, 2007).

3.1.2 Beteendeteori

Till skillnad från social-kognitiv teori ser man inom beteendeteori till exempel brister i sociala färdigheter som resultat av en bristfällig inläring som kan rättas till genom att träna upp de bristfälliga färdigheterna. Enligt teorin lär vi oss av våra handlingar och agerar från konsekvenserna av dessa, vilket betyder att chansen är större att vi upprepar de handlingar där konsekvenserna oftast ger oss ett lyckat resultat. *Förstärkning* är ett huvudbegrepp för teorin och förklarar att individens benägenhet att upprepa handling ökar om hon gjort en koppling mellan sitt agerande och en förstärkning som utfaller efteråt. Vi kan förstärka med både materiella och sociala förstärkningar, exempelvis att barnet efter mycket skrik och gråt i affären får föräldern att ge efter och barnet får den leksak eller godisbit som den tjatat om. En social förstärkning skulle kunna vara berömmande och uppmuntrande ord från lärare eller föräldrar, eller subtilare kommunikationstecken som bekräftande leende och nickar. I exemplet där barnet får en materiell förstärkning i form av att få sin leksak/godisbit, har gemensamt med den sociala förstärkningen beröm, att de båda är positiva för mottagaren. Att förstärka beteendet och bekräfta att barnet klarat av en uppgift/uppnått en lyckat resultat antas öka sannolikheten att det upprepas enligt beteendeteori. Samma sak gäller för skrik och gråt i affären; det fungerade för att vinna barnet godis en gång – alltså ökar sannolikheten att det kommer att försöka samma sak igen. Beteendeteori förutsätter dock att det finns möjligheter att förändra ett inlärt handlingssätt om förutsättningarna

för hur förstärkning ges ändras. Vuxna kan till exempel bryta det handlingsmönster av konflikt som ett uppjagat och oroligt barn kan skapa, och istället för att springa och jaga efter barnet systematiskt ge det positiv uppmärksamhet (förstärkning) när hon/han sitter still. Att på ett sådant sätt beteendemodifiera barns beteende kräver att de vuxna bemöter barnet med direkta och konsekventa reaktioner. De måste också vara medvetna om vilket som är det önskade beteendet och vilka förstärkningar som är värdefulla i sammanhanget. Det är också av vikt att barnet själv inser varför det får förstärkningen ifråga, för att det ”nya” beteendet ska få fäste (Nordahl m.fl., 2007).

Negativ förstärkning beskrivs i teorin som de fall där barnet genom att bete sig på ett visst sätt antingen förlorar något positivt eller på grund av sitt beteende undviker något oönskat. Till exempel låter bli att tränga sig före i matkön och då undviker att få gå och ställa sig sist, eller förlorar privilegiet att använda skolans pingisrum om man bråkar (op cit).

3.2 Tidigare forskning

I avsnittet kommer utvärderingar och forskning om barn- och föräldraträningsprogram behandlas i den senare delen. Inledningsvis följer en sammanställning kring behovet av insatser, samt om de risk- och skyddsfaktorer som spelar in i ett barns utveckling.

3.2.1 Behovet av och forskning kring insatser

Andershed och Andershed beskriver i sin forskningsöversikt att ”normbrytande beteende i barndomsåren är den enskilt starkaste faktorn för att förutsäga normbrytande beteende i ungdomsåren och vuxen ålder” och fortsätter argumenten med att ”för att kunna sätta in effektiva tidiga förebyggande insatser för de barn som befinner sig i riskzonen måste man bli bättre på att predicera vilka barn som är i riskzonen för att utveckla en mer stabil form av normbrytande beteende” (s 162, s 185, 2005).

Man kan utifrån forskning om ”barn i riskzon” och riskfaktorer kring detta, se att ju fler faktorer som finns närvarande och spelar in i barnets liv, ju mer frekvent förekommer ett fortsatt beteende. Kombinerar faktorerna med diagnosen ADHD är riskerna ännu högre. Det mest väsentliga i forskningen är ändå att det inte enbart är individens egna egenskaper som är av betydelse för utvecklingen av ett mer stabilt normbrytande beteende. Faktorer som omständigheter och egenskaper hos familjen, föräldrars psykopatologi, arbetslöshet, konflikter, överdrivet strikta/lössläppta eller inkonsekventa uppfostringsmetoder kan vara betydelsefulla för utvecklingen. Därtill kommer också

interaktionen med andra i barnets omgivning in som en faktor som inte alls är obetydlig i sammanhanget. Till sist spelar barnets egen individuella aktiva vilja också in, då det i viss mån ”väljer” att skapa miljöerna eller situationerna det vistas i. Egenskaperna hos barnet framkallar och utlöser olika mer eller mindre valda reaktioner och interaktioner hos föräldrarna, något som Andershed och Andershed beskriver som en ”kedja av tvingande interaktioner” (2005, s 165) som barnet kommer att söka upp och återskapa. När föräldrar och barn etablerat det tvingande samspelet är det lätt att föräldrarna slutar följa upp mindre allvarligt negativt beteende och inte reagerar konsekvent. Det är också lätt att barn utvecklar ett aggressivt beteende gentemot andra om inte dess tvingande samspel/interaktion med andra hejdas. Studier i beteendegenetik har även visat att aggressivitet hos barn utlöser negativa uppfostringsmetoder hos föräldrar och påverkar samspelet i föräldra-barnrelationen (op cit, 2005).

I och med forskning som den Andershed och Andersheds presenterar, där man konstaterar att omgivning och familj har betydande bidragande påverkan på uppkomst, stabilisering och behandling av beteendeproblematik hos barn, görs också frågan om bemötande, och vad som skulle kunna fungera preventivt, gällande.

På området om vad som kan fungera som *skyddande faktorer* för normbrytande beteende i ungdomsåren är relativt mycket forskning redan gjord. Det finns däremot inte lika många studier gjorda om *tidiga* skyddande – protektiva – förhållanden. Dock verkar det som om samma faktorer positivt kan främja även barns individuella utveckling och agera skyddande på samma sätt som de gör för ungdomar och vuxna. Bland dessa faktorer finner man bland annat ”social kompetens, stabila emotioner och stabilt temperament, självförtroende, god intelligens, god problemlösningsförmåga, ”intern locus of control” (man upplever sig kunna styra det som sker runt omkring en), gott självförtroende, positiv attityd, optimism, tillförsikt, nyfikenhet och nära relationer till andra” (s 194, Andershed & Andershed, 2005).

I hänsyn till vad som kan vara av protektivt värde, respektive utgöra riskförhållande för barn, så är det något som spelar roll när det handlar om hur man bör rikta, utforma och utvärdera interventionsprogram och insatser. Man kan genom att ha kunskap om risker och protektioner mer utförligt rikta och framhäva insatserna när man till exempel utformar program. Forskning om resilience säger att ett riskförhållande kan vägas upp och kompenseras om en tillräcklig mängd protektion tillförs. Resilience syftar till vad som kan jämföras med ”motståndskraft trots riskförhållanden”, vad man till vardags

brukar kalla för ”maskrosbarn”. Interventionen skulle i så fall kunna fungera motvikt, och förändra nivån av risk, och till och med bibehålla utvecklingens normalspår. Sådant arbete kan göras både på individnivå och i grupp (op cit, 2005).

Det står klart att man kan urskilja ett samband mellan riskfaktorer, ett tidigt normbrytande beteende och risken för utveckling av normbrytande beteende även i ungdomsåren. Däremot finns det inget tydligt mönster av riskfaktorer som är lika för alla individer. Forskning visar istället att utvecklingsvägarna till normbrytande beteende kan se väldigt olika ut. Således är inte heller en och samma intervention effektiv för alla barn med beteendeproblem. Därför måste också insatser och interventioner, för barn och deras omgivning, utformas olika och göras tillgänglig och implementerbar i barnets olika kontexter. Att utveckla och kunna tillämpa insatser i flera av barnets miljöer samtidigt, för att på så sätt främja positiv utveckling och nå riskförhållanden som mer snävt inriktade program missar, är något som i allt högre grad betonas. För att få en positiv utveckling över tid är multikontextprogrammen, som de program som verkar i fler än en kontext av barnets liv kallas, idag det bästa sättet (op cit, 2005).

Vikten av interventioner som verkar i fler än en miljö samtidigt (multikontextprogram) i barnets liv blir väsentlig då man försöker nå problematik som utspelas i till exempel *både* barnets skola och dess hemmiljö. Att skapa en förändring mellan de olika mikrosystemen är då ett av huvudmålen för insatsen och förutsättningarna för förändring baseras på tanken om att överföring av ett konsekvent budskap i olika miljöer påverkar flera risk- och skyddsfaktorer samtidigt. Man vet, som ovan nämnt, att barn påverkas starkt av de personer som omger dem i deras socialisationsmiljöer. Viktiga miljöer som hemmet/familjen, skolan och närsamhället där de omges av föräldrar/vårdnadshavare, syskon, familjemedlemmar, kamrater, lärare och/eller andra viktiga vuxna blir del av socialisationsprocessen och barnets mikrosystem. Därför har interventionsinsatser som just arbetar med individen i två eller fler miljöer samtidigt blivit normen för hur man tar sig an gränsöverskridande problematik och främjar prosociala beteenden (Ferrer-Wreder, m.fl., 2005).

3.2.2 Vad vet vi om insatser idag?

I en rapport gjord 2004 (Bremberg) presenteras över 70 vetenskapliga försök där insatser visats ge positiva effekter, och drygt 50 analyser av försök med föräldrastöd som påvisas gynna barns hälsa och välfärd. Rapporten ger en översikt av olika föräldrastöd och syftar till att identifiera risk- och friskhetsfaktorer. *Nya verktyg för*

föräldrar – förslag till nya former av föräldrastöd (2004) ger bland annat underlag för hur insatser kan omsätta den forskning som finns om sådana faktorer idag till praktik bland annat genom samspelsprogram som *the Incredible Years*. Principerna för hur insatser för stöd till föräldrar borde utformas utgår ifrån att relationen mellan barn och förälder är grundläggande och att denna kan utvecklas från allmänna beteendefrämjande principer om social inlärning och tilltro till egenförmåga. Möjlighet för informella kontakter beskrivs som den viktigaste formen av stöd för föräldrar, och att skapa forum för sådana kontakter och därtill även principerna om social inlärning och självtillit är viktiga aspekter i just Webster-Strattons föräldraträningsprogram (op cit, 2004).

Programmet är en av de beteendebaserade strukturerade modeller av insatser som bygger på amerikanska förlagor och koncept utvecklade på 60- och 70-talen. Det hör till gruppen av föräldraprogram som betecknas *Parent Management Training* (PMT) eller *Parent Training* (PT) dit också program som *Komet* (KOMmunikationsMETod) hör hemma. Både *De otroliga åren* och *Komet* finns som etablerade program i Sverige (Holmsten, 2007). I en FoU-rapport beskrivs *De otroliga åren* som en av de tre mest etablerade och utforskade PMT-programmen (Kling, Sundell, Melin & Forster, 2006).

Holmsten (2007) har kvalitativt utvärderat Intensiv FöräldraUtbildning – IFU, vid Nätverkscentrum i Västerås där *De otroliga åren* ingår som del av insatsen för föräldrar och *Detektivskolan* för barnen. IFU innefattar också stöd och handledning i barnets hem och skola. Sju familjer deltog i studien och deras erfarenheter visade att barnens situation i både hemmet och skolan förbättras efter insatsen samt att det utagerande beteendet minskade och sociala färdigheter stärktes. Studien konstaterar också att det upplevts som positivt för majoriteten av föräldrarna att i första hand få stöttning i sin föräldraroll och att de personer som arbetar med insatsen är viktiga för förändringen. Arbetet bryter snabbt en destruktiv process och aktualiserar hos flera behovet av ytterligare hjälp.

Webster-Stratton själv beskriver (1981, 1982, 1994 ref. i Lindberg & Nyberg, 2003) att *BASIC*-serien visar sig i utvärderingsstudier ge positiva effekter direkt efter genomfört program och vid uppföljning ett år senare. Vidare att insatsen har förändrat föräldrars beteende och attityd och att samspelet barn och förälder emellan blivit betydligt mer positivt. Aggressionsnivån hos de barn till föräldrar som genomgått programmet minskade med 20-60 % (Webster-Stratton, 1985 ref. i Lindberg & Nyberg, 2003).

Assesing and treating three to twelve-year-olds displaying disruptive behaviour problems (Axberg, 2007) är den första svenska avhandlingen som utvärderar *De otroliga åren*. Den består av en serie studier som bland annat ser på programmets effekter, i fråga om minskat utagerande beteende, då insatser inte endast ges till barnen själva utan även till föräldrar och andra i barnets direkta närhet. I avhandlingen behandlas och diskuteras också den svenska versionen av *Eyberg Child behavior Inventory* (ECBI), som används för att uppskatta tidiga beteendeproblem och för utvärdering av behandling. Enkät svar före och efter insatsen *De otroliga åren*, från föräldrar till 113 barn, ligger till grund för studien om effekterna som visar att 40-60 % har uppnått positiva resultat i fråga om barnens minskade beteendeproblem och ökade psykiska hälsa och välbefinnande.

I Eresund och Wrangsjös sammanställning (2008) av olika behov och insatser som finns möjliga för föräldrar och barn tas det integrerade parallellstödet från *De otroliga åren* upp som effektivt. De framhåller att programmet ger goda resultat och utan tvekan är till stor hjälp för förändringen av barns utagerande och aggressiva beteende, men betonar att förutsättningen för dess effektivitet är att manualen är anpassad till svensk kultur. Att programmets inslag av ignorering och timeout eventuellt inte lämpar sig för barn med djupare relationsstörningar, påpekas också.

4. Metod

Syftet för forskningen är att samla föräldrars erfarenheter om de långvariga effekterna av ett föräldrastödsprogram samt att bland annat undersöka eventuella förändringar i föräldrarollen. Jag valde att därför vända mig till familjer som deltagit och avslutat programmet *De otroliga åren* under vår- respektive höstterminen 200X¹. Det för att ta reda på om de nu, ett till ett och ett halvt år efter avslutat program, tycker sig haft nytta av sitt deltagande och om deras eget och barnens beteende förändrats. I vilka avseenden har i så fall förändring skett, och vilken nytta har programmet gett; vad är det som stannat kvar från utbildningen? I de aktuella terminerna genomgick sammanlagt tio familjer programmet. Eftersom det är relativt få personer valde jag att som insamlingsmetod använda intervjuer. Ett annat skäl till detta var att jag genom intervjuer kunde låta föräldrarna beskriva sina erfarenheter utifrån specifika situationsbundna sammanhang. Jag strävade efter att få deras handlingsmönster skildrade med deras egna ord, varför intervjuer passar bäst även ur detta avseende.

Mitt val av datainsamlingsmetod innebär att jag gör en kvalitativ intervjustudie. För att intervjuerna skulle kunna vara öppna och ta vara på respondenternas erfarenheter och samtidigt fånga upp individuella skillnader i deras beskrivningar, är en kvalitativ ansats bäst lämpad. Larsson (2005) beskriver att man med denna, genom respondentens ord, meningbeskrivningar och uttryck, försöker nå kunskap om dess subjektiva upplevelser, och då det är attityder, känslor, interaktioner och erfarenheter man ämnar studera, är kvalitativa intervjuer ett motiverat val. Det ger forskaren en chans att sätta sig in i den andres upplevelsevärld, till skillnad från att enbart reducera inhämtat material till statistisk data, som viss kvantitativ forskning gör (op cit). Även Kvale (1997) betonar den kvalitativa metoden som bäst då man söker en specifik grupps åsikter eller upplevelser i en viss fråga eller situation.

4.1 Intervjuguide och teman

I planeringsstadiet och utformandet av intervjuguiden valde jag att anta en semistrukturerad intervjuform, då detta gav utrymme för mer öppna följdfrågor i samtalssituationen mellan mig och respondenterna. En sådan form kan omfatta givna och strukturerade teman och frågor, med förslag till relevanta följdfrågor, men har samtidigt möjlighet att ändras i ordningsföljd, prioritet, uppföljning etcetera (Kvale, 1997). Det kändes naturligt att dela in intervjun i tre teman som inleddes med en

¹ Jag har, av hänsyn till föräldrarnas anonymitet, valt att inte skriva ut viltet år de deltog i programmet.

övergripande intervjudel, som behandlade läget före, under och efter programmet, i hemmet och förskolan/skolan kring barnet och familjen. Denna del hade som syfte att dels sätta mig som utomstående in i sammanhanget, dels att få föräldrarna att placera händelser på en tidsaxel och ge perspektiv åt situationen. Tema 2 och 3 bestod av och behandlade svaren av två formulär som använts i programmet, och därför var bekanta för föräldrarna sen tidigare. Det första var Eybergs frågeformulär som föräldrarna gjort både före och direkt efter programmet.

Eyberg Child Behaviour Inventory, är ett uppskattningsformulär med graderande svarsalternativ från 1 (aldrig) till 7 (alltid). Formuläret mäter normbrytande beteende hos barn utifrån föräldrarnas svar på 36 frågor/påståenden med givna svarsalternativ. Utöver dessa fyller föräldrarna även i om varje påstående upplevs som ett problem eller inte för dem. Utifrån svaren sammanställs en beteendeskattning, där genomsnittssiffran för barn 4-8 år är 93-110. Över 120 brukar betyda att man är i behov av behandling (Andershed & Andershed, 2005, FAMM, 2008).

Det andra formuläret är baserat på kursutvärderingens del om de föräldrastrategier och tekniker som ingått i programmet. Det frågar vilken nytta föräldrarna haft av teknikerna i sitt samspel med barnen, när det gäller att minska deras "oönskade" beteende. Även här har jag bett deltagarna gradera mellan givna svarsalternativ från 1 (ingen nytta) till 5 (mycket nytta). Efter de båda formulären fortsätter intervjun bearbeta svaren och guiden innehåller även frågor om programmets övriga innehåll. Inom tema 3 ryms också de avslutande frågorna som sammankopplar tema 1 och 2.

Med hjälp av formulären och intervjufrågorna fick föräldrarna reflektera över vad de tagit med sig från programmet samt fortfarande använder i sin vardag, och vilken effekt detta gett på deras eget och barnens beteende. För mig fanns det ett empiriskt forskningssyfte att låta föräldrarna fylla i de två helstrukturerade formulär som kom att ingå i intervjuguiden. Dessa två integrerade kvantitativa material (Svenning, 2003) blev ett stöd för den kvalitativa processen i intervjun och ökade kvaliteten och djupet i analysen. Dels för att formulären kunde hjälpa föräldrarna minnas hur deras situation såg ut förut och jämföra den med dagsläget, dels gav svaren uppslag för samtal och vidare följdfrågor. Önskan fanns att jämföra Eyberg-testens utfall (totalsumma) från före/direkt efter programmet, med resultaten från nuvarande uppskattning. Det kunde göras tack vare att formulären fanns integrerade som del av intervjun. De var bekanta för föräldrarna och gav struktur och möjlighet till eftertanke. Att använda sig av material som redan var någorlunda bekant för respondenterna kan också ha bidragit till

en ökad känsla av igenkännande och trygghet, och skapat bättre förutsättningar för oforcerade, öppna och genomtänkta svar. Det gör situationen mer avspänd, bekväm och lättpratad samtidigt som det finns ett tydligt fokus och ett spår att följa.

Forskningsintervjun beskrivs av Kvale (1997) som ett samtal där forskaren kontrollerar och definierar situationen, sätter ämnet och också kritiskt följer upp frågornas svar (s 13), varför det kändes värdefullt att försöka skapa så balanserade och stimulerade förutsättningar som möjligt för intervjudeltagarna.

4.2 Urvalsprocess

Då FAMM, som bedriver programmet, är en verksamhet under SDF Majorna, var det en nödvändighet att först söka tillstånd om studiesyftet och intervjuförfrågan, och sedan låta den initiala kontakten ske via dem. Ledarna för programmet utformade med mig förfrågan, i konsultation med enhetschefen på FAMM och min uppsatshandledare på Institutionen för Socialt arbete. Sedan skickades förfrågan ut föräldrar som deltagit och slutfört föräldraträningsprogrammet, under vår- respektive höstterminen under 200X, via brev. Där gavs en presentation av studiens syfte samt en kort beskrivning av mig som forskare. I brevet ingick även följande punkter, vilka bygger på Vetenskapsrådets forskningsetiska principer:

- samtalen kommer att spelas in, men raderas så snart de ej längre behövs,
- intervjuens övriga material kommer att behandlas konfidentiellt och inga av deltagarnas namn kommer att nämnas eller rapporteras muntligt eller skriftligt,
- sammanfattning av intervjuerna presenteras i en skriftlig rapport, samt att deltagandet är frivilligt och kan när som helst avbrytas. (Vetenskapsrådet)

Två av de tio familjer som fått förfrågan tackade nej till att delta, varefter de övriga åtta familjernas kontaktuppgifter lämnades till mig.

4.3 Deltagande och bortfall

Av de tio inbjudna familjerna tackade endast två aktivt nej, varför de resterande skulle kontaktas av mig. En familj gick inte att nå under tiden för studien, vilket kan ha berott på flytt, nya kontaktuppgifter, vistelse utomlands eller liknande som gjort att de till exempel inte fått inbjudan eller ej kunde nås. Detta skulle kunna räknas som ett externt bortfall (Svenning, 2003). Den totala siffran medverkande familjer blev till slut sju.

Sammanlagt genomfördes nio intervjuer och jag träffade totalt tio föräldrar; sju mödrar och tre fäder. I två familjer där föräldrarna inte lever tillsammans har jag träffat

föräldrarna var för sig, och i samtliga andra familjer, utom en, har intervjuerna gjorts med endast en förälder. Det var familjerna själva som avgjorde vem som skulle delta.

4.4 Genomförande av intervjuerna

Efter kontakt per telefon, och i vissa fall e-mail, med respondenter gjorde vi upp tid och plats för intervju vid antingen FAMM, Institutionen för Socialt arbete vid Göteborgs universitet, på en respondents kontor eller, det mest vanliga, hemma hos familjerna. Anledningen till nyttjandet av flera lokaler var av praktiska och bekvämliga skäl för respondenterna själva. Valet av plats för intervju var individuellt och utgick, efter föreslagna alternativ, från föräldrarnas egna önskningar. För en del lämpade det sig bättre att genomföra en intervju av det här slaget i en extern ostörd miljö där inte vardagliga störningsmoment kunde pocka på, eller påverka svaren och relationen. De flesta föredrog att genomföra intervjuerna i sin hemmiljö där de kände sig trygga och ändå var relativt ostörda. Majoriteten av intervjuerna genomfördes på dagtid.

Trost (2001) för ett resonemang kring valet av plats för kvalitativa intervjuer och hur miljön kan ha effekt på det insamlade materialet och så även på resultatet. Han för fram hur yttre störningar och åhörare är något som i möjligaste mån bör undvikas. Hemmet som intervjuplats problematiseras och fördelar som trygghetsfaktorn lyfts fram som en betydelsefull aspekt, medan författaren inte anser hemmet vara ostört nog alla gånger för en god kvalitativ intervju. Dock beskrivs även en arbetsplats föreligga med viss störningsrisk och som intervjuplats måste man också ta hänsyn till respondentens eventuella underläge om arbetsplatsen är i forskarens domäner. Trost anser det ändå lämpligt att låta den som ska bli intervjuad avgöra platsen.

4.5 Etiska aspekter och överväganden

Innan intervjuerna informerades deltagarna även muntligt om Vetenskapsrådets övriga principer, som samtyckes-, konfidentialitets- och nyttjandekraven på en undersökning. Därtill att varje deltagare har rätt att själv bestämma om, hur länge och villkoren för sin medverkan och även när som helst kan avbryta den (Vetenskapsrådet). I det här stadiet nämndes också att konfidentialiteten även gäller mot FAMM, och att någon lojalitet mot verksamheten därför inte behövde kännas från föräldrarna som före detta kursdeltagare. Detta för att frågan kom upp från en av de första intervjudeltagarna om uppföljningsstudien gjordes "åt verksamheten". Samtliga deltagare har gett sitt samtycke till studien efter information om forskningsprojektet samt övrig upplysning om omfattning, utgivning och syfte. Krav om informerat samtycke, jämsides med andra etiska riktlinjer som rör intervjuundersökningar, beskrivs i Kvale (1997) som också

betonar värdet av att aktualisera etiska frågor under hela forskningsprocessen. För mig har det varit ständigt angeläget att ta hänsyn till de etiska aspekterna, i samtliga faser av uppsatsprocessen. I till exempel intervjustadiet är det väsentligt att inte låta samspelet mellan respondent och forskare påverkas av stress i en intervjusituation, då det kan bidra till att spegla en vriden bild av kontexten (op cit). Jag tog stor hänsyn till platsen, materialet och relationen, inte bara i intervjusituationen utan genomgående i hela uppsatsprocessen.

Som före detta praktikant i verksamheten var jag involverad i en av barngrupperna och kände därför till några av barnen och deras hemsituation från tidigare när jag gick in som forskare i undersökningsprocessen. Jag hade dock inte träffat några av barnens föräldrar i någon större utsträckning. Jag hade en viss kännedom om familjerna då man i ledargruppen haft gemensamma samtal kring exempelvis arbetssätt och bemötande. I samband med intervjuerna som utfördes hemma hos familjerna träffade jag endast kort några barn, men inga av dem hade jag tidigare mött som ledare. Den kunskap jag haft i förväg har jag inte använt mig utav vid inhämtning och analys av empiri. Mitt forskningsfokus ligger vid föräldrarnas erfarenheter, berättelser och upplevda förändring och min eventuella förkunskap borde inte ha någon effekt på det slutgiltiga resultatet.

4.6 Analys

Då jag analyserat det inhämtade intervjumaterialet har jag först använt mig av ett blädderblock för att strukturera och dela in svaren i de teman som jag hade som utgångspunkt för min intervjuguide. Detta var en nödvändighet dels för att föräldrarnas svar ofta överlappar temagränserna och beskriver flera väsentliga aspekter för olika sammanhang, dels var det av vikt för mig att kategorisera och skapa struktur i analysmaterialet. När jag sedan kategoriserade och förde in intervjusvaren i mitt analyschema på blädderblocket använde jag mig av liknande rubriker som återfinns i intervjuguiden och ordningen följer också de tre temana;

- | | | |
|--|---|---------------------------------------|
| • Läget hemma/skolan idag? | • Eyberg Nu/Då | • Metoderna |
| • Problem då? Varför sökte? | (efter kursen) | Högt/Lågt/Helhet |
| • Hur funkade det/Vad gjorde att det funkade under kursen? | • Svarat att problem Nu/Då (efter kursen) | • Vad betytt mest/Vad betydelsefullt? |
| | | • Vad saknat/Velat ha mer av? |

Under kategorierna om Eyberg har jag även tagit med föräldrarnas kommentarer och berättelser om hur de uppfattar sina svar och de samtal som efterkom mina följdfrågor om bland annat deras svar på formulärets ja- och nejfrågor om ”Är detta ett problem för dig?”. Under kategorin som rör metoderna har jag i de fall föräldrarna uttalar sig om varför de graderat som de gjort tagit med dessa uttalanden i analys-schemat, både då det gäller de metoder som får höga respektive låga graderingar. Kategorin som behandlar det från kursen som betytt mest för föräldrarna har varit den mest narrativa och öppna frågan, där svaren bland annat handlat om vad som varit betydelsefullt för förändringen. Här har jag ställt frågor om vad de har tagit med sig från kursen, vad de tycker har stannat kvar, om det var något som var viktigt för just *deras* utveckling och så vidare. Att föra in dessa svar i schemat var en stor del av analysprocessen och här tydliggjordes föräldrarnas gemensamheter synbart.

Att använda sig av ett schema har underlättat analysprocessen då det gav mig möjlighet att dels följa varje familjs svar koncentrerat, men även möjlighet att följa varje fråga parallellt och enskilt.

4.7 Generaliserbarhet, validitet och reliabilitet

I denna studie har det gjorts kvalificerade intervjuer med de medverkande sju av de tio tillfrågade familjerna. Det innebär att jag har bra material för att uttala mig om hur de båda kurser jag studerat uppfattas och fungerat. Eftersom det trots allt är få familjer/personer som utgör den totala intervjugruppen, ska man vara försiktig med att generalisera mina resultat till att gälla det här slaget av föräldrautbildning i allmänhet. Samtidigt är det rimligt att utgå från att mina resultat har en viss giltighet för kurser som bedrivs utifrån samma program och med likartade förutsättningar. Manualbaserade program av den här sorten, med klart strukturerade upplägg som det i familje-/föräldraträningsprogrammet jag studerat är allt vanligare förekommande idag. För dessa kan resultaten från den här studien ge en fingervisning om vad man kan förvänta sig.

I forskningsprocessen av kvalitativa studier ges validitets- och reliabilitetsbegreppen olika relevans och beskrivning beroende på metodbäckernas författare. Widerberg (2003) understryker saklighet och tillförlitlighet i kvalitativa studier men att validitet och reliabilitet inte stämmer väl överens med metoden. Vissa menar att resultat från kvalitativa intervjuer dels är för få, dels endast är subjektiva tolkningar, och därför

ogiltiga, inte tillförlitliga eller generaliserbara (Kvale, 1997). Det postmodernistiska avfärdandet av begreppen som ”rester efter en modernistisk korrespondensteori för sanning” (s 209, op cit) är ännu ett synsätt. Validitetsbedömning består dock vanligtvis av att empirin kontrolleras mot teorin, och av att avgöra om studien mätt vad den avsett (Svenning, 2003). Validiteten i just detta kvalitativa material underbyggs och stärks av de citat och skildringar av intervjudeltagarnas berättelser som står till grund för resultaten. Det är också ett av de vanligaste sätten att presentera intervjustudiens resultat (Kvale, 1997).

Reliabiliteten är forskningsresultatets tillförlitlighet, mått av konsistens och studiens egenskap av att uppnå samma resultat om undersökningen upprepades (Kvale, 1997). Med förutsättningarna i min studie är inte den innebörden av begreppet direkt applicerbart. Det blir istället en fråga om en genomgående ”påverkansmedvetenhet” från forskarens sida, där denne tar hänsyn till exempelvis sin egen eventuella effekt på resultatet (op cit). Jag anser att jag har antagit ett förhållningssätt som en studie av det här slaget kräver, och beaktat min egen inverkan, intervjusituationen och övriga känsliga aspekter som del av forskningsprocessen.

5. Resultat och analys

I följande avsnitt kommer jag att presentera mitt resultat, först utifrån rubriker som influerats av temana i intervjuguiden, och sedan i en kortare summering i slutet av kapitlet. Då jag löpande har analyserat resultatet har jag utgått ifrån det teoretiska underlag som jag använt för att beskriva programmet och verksamheten.

5.1 Introduktion

Genom intervjuprocessen löpte de tre teman, nämnda ovan, som en röd tråd som även i viss mån återkommer i min resultatpresentation. Utöver svaren på formulärfrågorna kommer jag att exemplifiera svaren av de mer narrativa delarna av intervjuerna med citat från föräldrarna. När jag analyserat och sammanställt resultaten har några citat tydligare redovisat gemensamma aspekter i sammanhanget och har därför fått representera flera föräldrars sammantagna reflektioner. Understrykningarna i citaten förtydligar för läsaren de ord och satser som föräldrarna betonat och lagt extra tonvikt vid. För att läsaren ska få en bättre förståelse för vilka föräldrarna som sagt vad har jag gett dem *fingerade namn* men inte sammankopplat dem till familjer. I de flesta fall har båda föräldrarna deltagit i programmet, även då de inte lever tillsammans.

Undantagsfallet är en mamma som deltagit själv, och en familj där en förälder gick med sin nya partner och den andra föräldern deltog vid föräldraträffar etc. Barnen var mellan 4 och 8 år då de gick programmet, och är idag mellan 5,5 och 9 år gamla.

Bernt

Jonna

Jörgen

Magdalena

Rickard

Petra

Anita

Siri

Ellen

Therese

5.2 Varför valde man *De otroliga åren* & *Detektivskolan*?

Det som beskrivs som huvudorsak till varför man sökte sig till programmet *De otroliga åren* och *Detektivskolan* skiljer sig från familj till familj. Inte sällan är det beteendeproblem hos barnen som utagerande, fysiska protester, plötsliga utbrott och viljan att styra sin omgivning som återkommer i beskrivningarna. Det kan likafullt vara att barnet inte samspelade med andra barn på ett socialt fungerande sätt, att det ofta blev oprovocerat bråk mellan syskon som inte gick att kontrollera av föräldrarna eller att

skolan inte fungerade på grund av ett frustrerat inåtvänt beteende hos barnet. Här uttrycks ofta orsaken till kontakten vara att föräldrarna vill *hitta sätt att hjälpa sitt barn* ur det beteendemönster som skapar problemen. Om familjen sedan själva tagit initiativet att kontakta FAMM eller om förslaget kommer ifrån förskola/skola varierar också mellan de olika familjerna. Här är ett exempel där problematiken såg olika ut hemma och i skolan, och där föräldern därför beskriver sitt förhållningssätt till programmet så här;

”Det som var mest problem, det var ju skolan. Vi hade inte de problemen hemma, som de hade där... - ... De kunde ju inte riktigt hantera honom i skolan alltså, så det var väl därför vi hamnade där.... - ... Men det var ju det som det handlade om, hur vi då liksom, ja skulle göra, så han skulle må så bra som möjligt. För han mådde ju inte bra under den situationen som var!”

Therese

Det finns även föräldrar som i första hand söker sig till utbildningen för att de upplever att de *vill lära sig sätt att hantera* den situation deras barns beteende innebär för dem själva i familjen, och *utveckla sitt föräldraskap*. I dessa fall ligger ofta fokus på föräldrarnas eget agerande och sätt att förhålla sig till barnets problematiska beteende. Här illustrerar en pappas citat hur han tänker kring just sitt sätt att hantera situationer innan programmet;

”Alltså han hade svårt att bara följa instruktioner jag gav utan protesterade med allt, utom just att genomföra den! Och på mornarna, han satte sig på tvären med allt! ... - ... Jag fick ångest av mornar!! ... - ... Han kunde reta fram slagsmål, och jag klarade verkligen inte av att dom höll på och slåss med varandra, jag tycker sånt är jättejobbigt!”

Rickard

Oavsett varför man valt att komma till programmet är det ett stort ställningstagande för de flesta och ett beslut som trots sin målmedvetenhet kan innehålla en del tveksamheter. Många understryker att situationen kring deras barn var i behov av att lösas, men att det kunde kännas osäkert innan programmet börjat, om det här var rätt väg att gå. En del uttryckte ovissheten de kände inför vilka de andra skulle vara som deltog; skulle de vara ”socialt utslagna” som inte kunde ta hand om sina barn? Eller skulle kanske just deras barn vara det ”värsta värsting barnet”? En mamma uttrycker ändå en tanke som var en

av de avgörande faktorerna för deras familjs process, som hon beskriver började med det första steget;

”Det var mer ställningstagandet liksom! Att göra det! Det där första att man tar situationen på allvar, bestämmer sig för att nu måste vi hjälpas åt och göra nånting! Det tror jag är jätteviktigt. Det är liksom en stor mental inställning! Att man inte sopar under mattan eller skuldbelägger åt nåt håll, utan försöker hitta en lösning. En förbättring i alla fall. Att man är beredd, och visar i handling att man är beredd, att satsa nånting!”

Jonna

För henne handlar det första steget om att visa för sitt barn, sig själv och varandra som föräldrar att man tar ställning, *för* en lösning och förbättring av den situation som varit. Det är också ett förenande av krafter att sträva mot ett gemensamt mål, och ett bevis på att ingen skuld läggs på någon. Hon beskriver också att ställningstagandet visar att man som förälder ser och uppmärksammar barnet i dess svåra situation.

5.3 Nu & Då – siffror och känsla

Upplever föräldrarna då att deras barns beteende har ändrats efter genomfört program? Ja, det är en fråga som får otydliga svar då man läser av föräldrarnas totalsummor och resultat av Eyberg-testets detaljfrågor, om barnens specifika beteende. Men av föräldrarnas subjektiva upplevelse och känsla av förändringen kan man utläsa något annat. Skillnaden är att enligt deras skriftliga skattningar har barnens beteende inte gjort en sådan markant positiv utveckling som många av dem ger uttryck för i sina berättelser. Svaren som baseras på föräldrarnas känsla av familjens och barnens aktuella situation talar generellt om en avsevärd förändring i positiv riktning.

När jag samtalar med föräldrarna om tiden före programmet och låter dem reflektera över om det skett någon förändring i barnens beteende, svarar majoriteten att de kunde märka en skillnad redan under kursens gång. Endast två föräldrar uttrycker att en klar förändring i beteendet istället kom successivt efter programmet avslutats. I båda fallen anges barnens unga ålder (4 år) som en faktor till varför en beteendeförändring inte skedde under den begränsade tid *Detektivskolan* varade. Att förändringen sedan ändå kom förklarade föräldrarna med att grogrunden hade lagts i arbetet med barngruppen.

”Egentligen var det inte så mycket med honom som skedde under själva kursen för han var nog för liten då. Nu när han är lite äldre kan han mer ta in de metoder jag lärde mig då ... -... Han lärde sig att han själv hade fler känslor än ilska och vara arg. Han kunde

förstå det för de (ledarna) förklarade det på ett sätt så som han kunde ta in! Plötsligt kunde han identifiera sig med andra känslor och se dem hos andra också. Det var viktigt för hans förändring.”

Siri

Vad den här mamman beskriver är hur hon upplever sin son som för ung för att vara mottaglig för *Detektivskolans* handlingsstrategier, som barnen får lära sig i barngruppen, och att de metoder hon själv fått lära sig inte gav gensvar förrän han blivit lite äldre. Att barnet deltog i programmet och fick upptäcka ett vidare känslspektra ser hon ändå som centralt för sonens förändring från att ha haft ilska och bråk som första strategi, till att idag ha alternativa känslor och reaktioner.

I intervjuguiden ingick Eybergs beteendeskattningsformulär under tema 2, där jag också bad föräldrarna uppskatta om de trodde sig fyllt i annorlunda nu än sist. Formuläret fylls i dels innan programmet börjar, dels direkt efter. Samtligas resultat var lägre efter kursen och visar alltså att föräldrarna uppskattade att barnets beteende förändrats, om än i olika utsträckning. Resultaten av Eyberg-testen som föräldrarna fyllde i under intervjun visade dock att bara fyra av nio testresultat nu får en lägre totalsumma än direkt efter avslutat program. Däremot är sju av föräldrarna själv övertygade och försäkrar mig om att deras summa idag säkert är mycket lägre än den var sist de fyllde i formuläret. Detta för att deras känsla av hur läget är och hur saker fungerar generellt i dagsläget är gott och bra. Om man också ser till de tillhörande ja- och nej-svar de fått fylla i svarar de flesta *något fler* nej nu än vad de gjorde direkt efter programmet. De svarar alltså att de inte ser barnens beteende som ett problem för dem själva. Även här är det dock intressant att deras upplevelse av vad de svarat är en annan än de faktiska resultaten. Då jag jämför resultaten med föregående svarsomgång är det som sagt de flesta som svarat något, men faktiskt endast något fler nej än förra gången. Det är några som svarat *ansenligt fler ja*. Det intressanta är att majoriteten igen upplever sig vara betydligt mer problemfria idag. Deras känsla är att de inte upplever barnens beteende som problem i alls samma utsträckning som förut och att de svarat på ett annorlunda sätt än vad de gjorde sist.

5.4 Detektivskolan – tänk att den fanns för dom!

Flera föräldrar pekar ut barngruppen *Detektivskolan* som den avgörande faktorn till varför en förändring i önskad riktning faktiskt skett. Då jag frågar om en eventuell förändring i barnens beteende berättar åtta föräldrar spontant att de tror att om

programmet enbart hade haft fokus på att träna föräldrar men inte barn så hade förändringen inte kommit.

”Detektivskolan gjorde jättemycket!! Och gav skillnad på en gång! ... Men jag tror att barngruppen är det allra viktigaste, det tror jag. För han lärde sig mycket där som han har tagit med sig och använder. Utan det hade det inte gått. Visst var det kanske viktigt för min föräldraroll också, men mer för honom. Hade vi gått, men inte han gått sin del, då hade det inte gett nåt alls.”

Bernt

”Att han fick gå var jättebra för honom och hans utveckling, och helt klart en nödvändighet för att konceptet skulle funka! Det var ju där han lärde sig sina grejer, det hade jag inte kunnat lära honom.”

Jonna

Några av föräldrarna tar också upp att *Detektivskolan* även har en positiv inverkan i barnets utveckling av självbilden på flera sätt. Jag kan göra klara kopplingar till de social-kognitiva aspekterna (Nordahl, m.fl., 2007) av förväntningar, sociala färdigheter, träning och bemästrande, då jag tar del av de här mammornas skildringar;

”En sak som kom tydligt från det här är hur han lärde sig vara med andra barn. Som till en början var helt främmande!! I början hade han bara skolan, inga fritidsaktiviteter och inga kompisar. Det lilla att få se hur han är och få se hur han ändrar sig... Han var ju en av de äldsta i gruppen och små barn var ”ohyra” för honom innan, men att se hur han ”växte” i den gruppen och att de fick existera. Det handlade ju mycket om samspel och samarbete. Han tyckte om det där sen när han känt sig bra på det. Och när han blev sedd! Det var någon annan som sa det och såg det än mamma, pappa eller fröken i skolan. Så nu går han ju både i teaterskola och simskola och tycker om att vara med andra barn och det går jättebra!”

Anita

Med hjälp av *Detektivskolans* strukturerade samspelsträning har sonen utvecklat nya sociala färdigheter som nu innefattar både empati och hänsyn till andra och mindre barn. Detta är något som mamman uppskattat och tagit till vara på, genom att uppmuntra hans deltagande i andra gruppaktiviteter. Hon berättar att det gjorde mycket för hans självbild och identitet att nu vara en grabb som umgicks i grupper och kunde ta en naturlig plats i

en teaterklass. Även det här citatet är ett utdrag ur en berättelse om en kille som växte in i en ny roll efter sin medverkan i *Detektivskolan*;

”Detektivskolan betydde mycket för honom. Inte bara för att han fick lära sig bra saker och så, för det var ju bra va, för alla, både han och oss. Men för han hade ju alltid varit den i skolan som va bråkig och fick höra det hela tiden. Men här kunde han få beröm för det han gjorde bra. Han fick stå för nåt bra! Och han va ju lite äldre och en av dem som de yngre barnen kunde se upp till då.”

Terese

Min undran till föräldrar som tar upp ämnet *Detektivskolan* blev ofta om de tror att läget sett annorlunda ut om programmet enbart innehöll en föräldrakurs, och den följdfrågan har fått ganska samstämmiga svar. Den allmänna uppfattningen är att det inte i alls samma utsträckning gått att nå en förändring i barnens beteende, med hjälp av exempelvis kursens föräldratekniker, om inte barnen själva deltagit i de förklarande momenten av *Detektivskolan*.

5.5 Metoderna – Verktøygen – att få nått att jobba med!

I formuläret som bad föräldrarna värdera de åtta metoder, tekniker eller verktyg som ingår i programmet, frågar jag hur mycket nytta de upplever sig haft av tekniken i samspel med barnen. Därtill finns också aspekten om tekniken varit till nytta när det gällt att minska det ”oönskade” beteendet hos barnet. Ofta pratar föräldrarna i termer av just ”vad som funkar” och vad de ”använder” hemma eller i skolan, vilket ger uttryck för av vad som haft inverkan på beteendet och vad man faktiskt haft användning av i vardagen.

För att tydliggöra svaren samt de likheter och skiljaktigheter som förekom i dem har jag valt att presentera samtliga föräldrars svar i en tabell. Här redovisas hur många individer som angett respektive värde på respektive teknik/metod.

	Mycket nytta				Ingen nytta	Kan ej ta ställning
	5	4	3	2	1	0
Lek	••••	••••		•		
Benämna/ Beskriva	•••	•	•	•••		•
Beröm	••••••	••	•			
Belöningar	•••••	•••	•			
Ignorera	••	••••	•	••		
Positiva Tillsägelser	•	•••	•	•	•	••
Timeout	•	••	•			•••••
Förlust av privilegier/ Logiska konsekvenser		•••	•••	•		••
Helhet	••••	•••••				

Då föräldrarna fyller i formuläret pratar vi ofta om respektive metod och om varför just den får det omdömet och utlåtandet och jag ber ibland om en berättelse om hur det sett ut då de använt sig av metoden. En av de metoder som fått mest positiv respons är **Handfasta belöningar** som också kallas belöningssystem. Det går ut på att föräldern uppmuntrar ett utvalt beteende genom att belöna barnet med exempelvis klistermärken som sedan byts ut mot en större belöning, så som leksak, utflykt etc. när barnet samlat ett visst antal märken. Systemet introduceras för barnen redan i *Detektivskolan* och används där individuellt för till exempel regelinläring, olika prosociala beteenden och samspelsövningar. Barnen lär sig också samla klistermärken tillsammans då en hög gemensam summa ger utdelning till gruppen i form av exempelvis glasskalas. Då föräldrarna prövade hemma fanns hos många barn redan en etablerad förståelse för hur systemet var uppbyggt och hur man tjänade på det. Att det också fanns tydliga konkreta vinster eller förluster till följd av ens handlingar. Det många föräldrar beskriver är att de inte kunde tro att det skulle gå så lätt, och att de själva tvivlade på om metoden faktiskt skulle "gå hem". Det här är den metod jag upplever att flest föräldrar tagit mest handfast

tag i, som blivit ett konkret verktyg att ta till för att bryta ett beteendemönster som lett till problem för dem och deras barn. Så här beskriver en förälder sin upplevelse;

"Jag tror att det jag har haft mest användning för är klistermärksgrejen! Ja, det kan jag säga med lätthet, jaa!! Den hade vi ju i ett år! Den funkade kanonbra liksom! ...- ...Jag tror att det var för att det blir ingen diskussion. Man bara visar att så här är det; "Gör du så får du klistermärke, får du så många får du en större belöning!" Det finns liksom inget där hon kan diskutera, det är så konkret. Ingen öppning för tjafs utan det är "nej, du får välja", och man behöver inte ens säga att hon får välja. Och det blir fokus på det positiva!! Som om hon inte lyckas få ett märke t.ex., då blir det ju ändå inget fokus på det negativa utan man fokuserar ju på det positiva för hon har ju "ändå lyckats få" ...ja!"

Magdalena

En pappa berättar kort om att systemet var vad som fick hans besvärliga situation i hallen, där sonen på mornarna vägrat klä på sig och med fysiska protester "gjort allt" för att inte följa föräldrarnas regler.

"Belöningssystemet körde vi ju med! Det fick plötsligt hallen och mornar att funka på en gång! Det fanns en motivation för honom och det blev åtråvärt att välja att göra rätt."

Rickard

En andra metod som fick goda utlåtanden från föräldrarna var **Beröm** som faktiskt flest föräldrar tycker sig haft mycket nytta av. Många jag pratar med säger att de redan är noga med att ge sina barn beröm och värdesätter snarare att deras *perspektiv nu ändrats*, då de insett att beröm kan vara något som drastiskt gör skillnad för ett barns känslor och handlingar. Att det kan vara en metod att minska sitt barns oönskade beteende att berömma det beteende och egenskaper som är önskade är *"kanske självklart men bortglömt"* av många föräldrar. För en del var föräldraskapspyramiden (Webster-Stratton, 2005) som tydligt illustrerade andelarna beröm, belöning och konsekvenser och i vilken grad dessa bör förekomma för att gynna eller motverka barnets beteende, en konkret påminnelse om detta.

"Jag tror man glömmer bort att berömma. Barnen bara finns ju där och allting tuffar på. Att man glömmer ge varandra beröm, det gör även vuxna också. Tala om för varandra vad man är duktig på och att man är bra. Det var ju det som gjorde mycket för hans självkänsla och självförtroende, tror jag. Berömmet höjer upp honom mycket och den är

ju det vi måste göra och bygga på, för det är ju det han har lite problem med... sitt självförtroende och sådär.”

Petra

En annan mamma som talar om ett perspektivbyte, och att hon genomgick en process där hennes vardagsmönster ändrats, uttrycker det så här;

”Beröm, det har vi haft mycket nytta av! Att vi har berömt bra saker de gör istället för att se till det dåliga som händer. Beröm uppmuntrar till bra beteende ju! Får man bara höra att man slåss, dagarna i ända, och det dåliga, då tror man ju snart att man är helt kass... -... För det är så många enkla, vardagliga saker som man inte tänker på, utan tar för givet. Men för barnet är det inte givet liksom. Om jag ropar ”Kom, nu är det mat” och han kommer på en gång, då är det bra, det är jättebra! Men barnet får aldrig höra det liksom. Det är beröm, en uppmuntran så, fast vi tycker det är självklart att han ska komma när jag ropar. Men det är väl bättre att ge beröm då än att bara säga nåt när det är nåt som är dåligt? Så det har verkligen varit fantastiskt att tänka om i sådana banor.”

Therese

Den **Lekstund** som introduceras som första moment och metod i programmet var för många något som verkade lätt och till synes inte mycket till verktyg, men visade sig i åtskilliga fall vara både svår men också verksam. I programmet uppmuntras föräldrarna avsätta *en stund om dagen* för att leka med sitt barn *på barnets egna villkor* och med sin *fulla uppmärksamhet* riktad på barnet och dess lek. Barnet ska här ges utrymme att ta *initiativ och styra leken*, medan föräldrarna får tips om hur de kan stödja barnet och stärka dess självkänsla, för att genom leken bygga upp ett positivt samspel (Webster-Stratton, 2005). Det kan vara en utmaning att ändra på samspelsmönster som är invanda och känns naturliga, och som man inte tidigare sett som något ”negativt”. En pappa uttrycker sitt nya sätt att tänka och se på samspel och uppmärksamhet, som han fått ifrån metoden, så här;

”Det gjorde stor skillnad! Att man ändrade hur man tänkte på ”att vara med barnen”!! Att vara närvarande och prioritera det. Om det nu är en kvalitativ kvart om dagen till barnen, istället för en massa tid där de ändå inte får bestämma vad man ska göra! Jättenytta gjorde det.”

Jörgen

Att det kan vara en positiv upptäckt att bara genomföra uppgifterna med barnen, och en utmaning att leka med barnen på det nya sättet metoden förespråkar, det vittnar flera av de intervjuade föräldrarna om. Någon sa att *"Innan trodde jag att jag lekte..."* och andra fann erfarenheten som helomvändande för sin egen mammaroll;

"Det märktes ju resultat direkt... och det va "Åh, vad rolig du är att leka med mamma!?!". Jag fick tårar i ögonen du vet... och usch, jag har aldrig lekt! Jag är ingen lekamma! Jag kan gärna sitta och läsa saga och prata men jag är ingen sitta-och-leka-mamma. Men det var jag ju. Det var nyttigt för mig! Faktiskt!!"

Petra

Ett av metodens syften är att låta föräldrarna se hur den positiva uppmärksamhet leken innebär, verkar stärkande för barnets utveckling och att i det tillåtande samspelet finns möjlighet att stärka även självkänsla och självförtroende. En förälder som i nuläget inte tycker sig se så stora förändringar i barnets oönskade beteende på det stora hela efter kursen, värderade ändå Lek med "mycket nytta" och motiverade med att;

"Det har varit något väldigt positivt! ... - ... Han blir så glad av att vi leker med honom, och det ger ju både honom och oss nånting. Sen vet jag ju inte om det är vad som ändrat hans beteende. Men jag ser det som väldigt positivt att vi började det med det! ... - ... han har ju ganska dåligt självförtroende... - ... och det kan vara svårt som förälder att veta hur man ska försöka öka på det. Men det här att leka med honom tror jag, om jag nu ska försöka tolka detta, så tror jag att det är det som stärker hans självförtroende mest av allt. Till och med mer än beröm och sånt."

Ellen

Vad mamman beskriver är hur det beteende hon önskat att barnet skulle förändra, till följd av familjens deltagande i programmet, fortfarande förekommer till viss del, och att förändringen som faktiskt skett inte klart kan härledas till metoden. Emellertid drar hon slutsatser rörande utvecklingen av sin sons självförtroende, och kopplar den effekten direkt till lekstunderna. Den positiva effekt metoden haft på sonens utveckling har betytt mycket för föräldrarna, även om det ursprungliga målet egentligen var att uppnå något annat.

Nästa metod som ofta får spontana reaktioner då föräldrarna reflekterar över sin personliga nytta och användning av den, är **Ignorering**. Min upplevelse är att den metoden inte bara blivit en metod för att minska barnens oönskade beteende, utan också

något föräldrarna känt sig stärkta i sin föräldraroll utav att lära sig. I mångas beskrivningar finns inslag av lättnad då de fick metoden som verktyg, med vilket de kunde förhålla sig till sitt barns negativa beteende. Flera föräldrars berättelser om hur de använder metoden handlar mer om hur *de själva använder den* för att *välja att inte gå in i* negativa interaktionsmönster och triggas av barnets beteende. Inte så mycket att ignorera som att ”ignorera den negativa reaktionen” de tidigare skulle ha letts in i. Den ”kedja av tvingande interaktioner” som Andershed och Andershed (2005) skriver om stämmer väl in på flera av föräldrarnas berättelser. En mamma beskriver hur metoden hjälpt dem ur en sådan kedja;

”Jag har haft jättemycket nytta av att lära mig det här!! Det behövde jag själv! Ja. Att släppa liksom! Att släppa taget, att ”Gå inte in i det! Låt henne gapa!” För då kan hon inte trigga igång mig! För så fort hon gör det, ja då är vi ju inne i det här spända igen!! ... - ... Och då kan vi inte komma tillbaka till det där lugna och positiva...”

Magdalena

Ytterligare en mamma beskriver en liknande situation;

”Om han ju får ett bryt i affären för att han vill ha godis då, och om han gapar och skriker och slår, då nonchalerar jag det. Jag ger honom inte den uppmärksamheten. Jag uppmärksammar inte det då, utan lägger bara ifrån godiset och säger bara nej och låtsas som ingenting. Förr blev jag ju hysterisk själv ”Sluta tjata!” Men det blir jag inte längre. Och då tar det ju inte så mycket energi heller – från mig. Och då blir inte jag så uppjagad. Och det påverkar mycket också tror jag. Vi brukar prata om det sen när han lugnat ner sig, och då kan han ju ta in det bättre och förstår.”

Petra

Det var för många viktigt att det inte var barnet som ignoreras utan dess negativa beteende, som metoden också understryker, och att det var en svår men bekräftande känsla att sätta sig in i som förälder. En metod som fick vissa att dra paralleller till utsläckning och trial and error (Eresund & Wrangsjö, 2008), då de beskrev att barnets oönskade beteende efter några gångers ignorering avtog och byttes ut. En inlärnings- och beteendeteoretisk parallell som inte är svår att förstå, då man uppmuntrar (förstärker) det positiva beteendet men inte ger uppmärksamhet åt det negativa som man vill utsläcka.

När jag pratat med föräldrarna om de metoder som fått låga placeringar på nyttoskalan och varför, liknar svaren ofta varandra även om de lägst graderade metoderna skiljer sig mellan familjerna. Om en metod har varit till nytta verkar till stor del handla om hur mycket man i familjen har *använt den*, och till viss del om *hur väl den har fungerat* i avseende att minska det oönskade beteendet hos barnet. Om metoden istället fått låga siffror, alltså omdömet att man har haft mindre nytta av den, handlar det oftare om att man som förälder *inte känt sig bekväm i utövandet* av själva metoden. Det kan handla om att man inte är säker på att det kommer att fungera så man väljer hellre att låta bli än prövar och misslyckas. Det kan också vara så enkelt att det inte känts naturligt för föräldern att anta metoden och göra den till sin egen, och därför inte använt den alls. Att barnet i fråga är ”för stort” för metoden nämns också vid ett flertal tillfällen, men att man däremot har provat på yngre syskon med mer eller mindre lyckat resultat. När det handlar om metoden **Timeout** har nästan alla en åsikt och en berättelse. Det är en omtalad metod vilket kursledarna tar extra hänsyn till, då föräldrarna möter den i programmet. I boken förklaras vikten av att introducera, genomföra och avsluta en Timeout på rätt sätt och att endast använda metoden då det är nödvändigt. I *Detektivskolan* har barnen lärt sig ett system där ”lugna stolen” är en plats för eftertanke och reflektion, där man lugnar ner exempelvis arga känslor och hittar tillbaka till glada lättare känslor och tankar. Tillsammans med en vuxen kan barnen sedan hitta mer funktionella lösningar på svåra situationer. Men när man väl är hemma blir det en annan sak, det skildrar det här exemplet;

”Vi provade några gånger, och några gånger fungerade det faktiskt. Det var lugna stolen och det där... Men det var nog att det var svårast för mig, tror jag! Att vara konsekvent och det. Han blev ju fullkomligt rasande!! Så... Jag kan nog inte ta ställning... För där gjorde inte jag tillräckligt för att få in den grejen. Även om den faktiskt skulle göra nytta, så pallar inte jag den! Och då går det ju inte! Om jag springer där... - ... Då pajar ju hela grejen.”

Anita

Det finns fler som hellre väljer att låta bli för att de själva tvivlar på metoden, eller på sig själva i utövandet;

”Det kan jag inte säga om jag har haft nytta av eller inte. Jag har aldrig ens provat för jag känner att jag skulle förlora... Det vill jag inte ens prova. Då känner jag att får jag inte honom att sitta där så har jag ju förlorat... och då, nej. Då försöker jag hellre nåt annat istället, som jag vet funkar.”

En del har dock tagit till sig metoden och fått den att fungera, även om det inte alltid är lätt;

”Ja, han lugnar ju ner sig då, under den stunden, så den funkar ju för honom. Jag är lite... Min man är lite bättre än mig på den, jag har lite svårare, men jag tycker ändå att vi har haft användning för den!”

Ellen

För vissa har det till och med fungerat riktigt bra, för hela familjen;

”I vår familj hamnar man där när man slåss! Det är den yttersta konsekvensen, som biter, men som inte är farlig. Och det är till och med så att när han väl är där, så gillar han Timeout. Han får vara ifred, han får lugna sig. Det är också ett sätt för mig att coola ner. För när den är gjord är den gjord, liksom.”

Rickard

I ett fall visade det sig att konceptet med Timeout som konsekvens hemma inte verkade fungera men att det å andra sidan fanns en väl fungerande variant, som innefattade *Detektivskolans* tekniker om att lugna och omvandla sina känslor;

”Det finns ju olika sorters Timeout... Nu när det blir jobbigt i skolan går han själv undan och använder den teknik som han lärt sig. Och jag ser honom göra det bland andra barn också när han blir arg... - ... Han går iväg, tar några djupa andetag, kommer tillbaka efter en stund och börjar en helt ny grej! Så han använder ju sin Timeout själv, helt utan tillsägelse... Så man måste ju säga att det finns en nytta där! Även om inte jag använder den.”

Bernt

Sammanfattningsvis om Timeout kan jag utläsa att den främsta anledningen att föräldrar inte uttalat sig om huruvida de tycker sig haft nytta av den, är att de inte känt sig säkra eller bekväma i utövandet av den. Därför har de antingen valt att inte använda den alls eller valt andra metoder i första hand. Det ska understrykas att vissa föräldrar också påpekar att anledningen till att de inte använder Timeout är för att barnens beteende inte kräver det, och därför kan de heller inte bedöma nyttan med metoden. Eftersom undersökningen inte strävar efter att värdesätta metoderna, utan istället redovisa

föräldrars upplevelser av dem, redovisar jag resultaten på så mångtydiga sätt jag kan. Det gör jag genom föräldrarnas beskrivningar och med resultaten i tabellen.

5.6 Samarbetet med pedagogerna i förskolan och skolan– alla jobbar lika! Jobbar alla lika?

Under intervjuerna pratar jag med föräldrarna dels om vad som varit betydelsefullt, dels om vad de saknat under kursen, eller vad de önskat de fått mer utav. Man kan efteråt dela in familjerna i två grupper; de som upplevt ett gott samarbete med barnens förskola eller skola och de som saknar ett samarbete och engagemang från den sidan, för samtliga av de tio föräldrarna berör frågan. De som har erfarenheter av samarbete uttrycker att detta var något väldigt viktigt för att barnet och de själva skulle känna sig trygga och upplever engagerade pedagoger som ett stort stöd i förändringsprocessen. Särskilt om initiativet att delta i programmet kom ifrån förskola/skola till att börja med. De föräldrar som i motsats uttrycker en avsaknad av stöd och engagemang från förskolans/skolans sida hade alla önskat att det funnits ett större intresse i deras barns förändring. Det blev en besvikelse för en av mammorna, då hon inte fick det stöd från pedagogerna hon väntat sig;

”Jag saknade faktiskt ett samarbete med förskolan... i och med att anslaget satt där, de pratade om det och det liksom kom därifrån, så hade jag trott att de skulle ställa upp mer... Det var ju fler barn därifrån som gick Detektivskolan. Det var ju barn som inte fungerade, så de kunde ju gjort nåt av det då... Men nu går han i en ny som kan de här teknikerna i alla fall.”

Siri

En mamma talar om att det är viktigt för hennes barn att inte tappa det nya han lärt sig, och att det då är avgörande om pedagogerna är medvetna om de förändringsprocesser som sats igång hemma och på *Detektivskolan*;

”Han lärde sig mycket på Detektivskolan och pratade mycket om det på dagis, därför är det viktigt med det där samarbetet, att det finns med förskolan!”

Ellen

Att ett samarbete fanns etablerat där barnet möttes av förståelse och tydlighet i två av sina viktigaste socialisationsmiljöer, och därför kunde få konsekventa budskap från både föräldrar och lärare, är vad jag upplever att de här föräldrarna beskriver;

”Samarbetet med skolan. Att det inte gick att spela ut någon, för alla jobbar lika, det var viktigt!! Att alla tre parter fanns med och stöttade. ... - ... Sen att båda vi (syftar på mamman) gick också, så att det inte heller blev dubbla signaler för barnen hemma heller. Utan samma budskap hemma och i skolan och överallt. ... - ... För att det ska funka så här, detta, dels skolan och så. Så måste ju skolan veta hur man jobbar, så att de kan fortsätta med det!”

Jörgen

Här ger föräldrarna uttryck för just varför *multikontextprogram som verkar i flera av barnets mikrosystem och socialisationsmiljöer* (Ferrer-Wreder, m.fl., 2005), är nödvändiga för att en hållbar och effektiv gränsöverskridande förändringsprocess ska kunna äga rum. Att om barnet blir bemött av konsekvens och samstämmiga vuxna kan det utvecklas tryggt och lita på vilka budskap och gränser som gäller. Enligt forskning som presenteras av Andershed och Andershed (s 208, 2005) så är insatser som implementeras på fler nivåer än en mer effektiva, men måste koordineras för att inte bli fragmenterade, svaga eller konkurrera ut varandra.

5.7 De individuella samtalen med terapeuterna & Det professionella bemötandet från ledarna

I manualen för *De otroliga åren* ingår att ledarna för föräldragruppen då och då ska höra av sig individuellt till familjerna på telefon, för att höra hur det går med hemuppgifterna, om läget är under kontroll och för att skapa en god kontakt till föräldrarna. På FAMM har familjeterapeuterna gjort det till rutin att höra av sig så ofta som minst en gång mellan varje träff, och kort stämma av läget i varje familj och svara på eventuella funderingar som uppstått. Ofta har man gjort upp en veckodag och hörs regelbundet med samma terapeut en kort stund varje vecka. Responsen på de här små återkommande telefon-avstämmningarna har varit bara positiv från de flesta av föräldrarna jag talat med. För de som verkligen uppskattade dem, var de ett stöd i vardagen, för att få de nya verktygen och hemuppgifterna att fungera. Inte minst för att känna att någon brydde sig;

”De här telefonsamtalen från terapeuten, jag tyckte att det var skönt att han ringde. Han ringde ju då, och frågade ”Hur går det?” Speciellt när man är ensamstående, tror jag. Det kan göra jättestor skillnad! Att någon bryr sig! Inte peptalk, utan bara ”Hur går det?” Inte döma, utan att någon bara är intresserad tror jag... - ... Skönt att prata med någon som vet vad man går igenom, som inte är någon av de andra föräldrarna. Som har erfarenheten, av liknande. ”Det kan va så, i den perioden är det ofta en tillbakagång” Man behöver inte känna att det är unikt för en själv liksom, det är en process och nu är vi

här men vi är på väg hit. Och ”Ja, ibland kan det bli så...” Det var skönt att det var en professionells erfarenhet som sa det till mig.”

Jonna

De övriga tillfällen under terminen då programmet ger möjlighet till individuell återkoppling och samtal mellan familjeterapeuterna och familjerna, är mycket uppskattade av en övervägande del av föräldrarna. De som nämner det i den del av intervjun som handlar om vad som varit mest betydelsefullt, tar även ofta upp det som något de velat ha mer av. Det kan många gånger låta så kort och enkelt, men med lika tydlig eftertryck, när föräldrarna uttalar sig om de individuella samtalen;

”Ja, samtalen med terapeuten... de hade stor del (i förändringen)... men det kunde gott varit lite mer!”

Anita

”De samtal man fick individuellt var jättebra!! Jag ville inte ta upp så mycket i stora gruppen.... - ... Jag hade önskat mer individuella samtal med familjeterapeuterna.”

Siri

Det är inte bara de samtalen med familjeterapeuterna som tas upp i sammanhanget utan även de möjligheter till samtal med ledarna för *Detektivskolan* och den individuella återkoppling som föräldrarna får från dem som uppskattas. I mitten av terminen träffar en av ledarna familjen i ett längre samtal för att prata om deras barns utveckling och i slutet av terminen träffas man igen, då man även bjudit in barnets pedagog från förskolan/skolan. Dessa träffar minns föräldrarna ofta med glädje och ser tillbaka på dem som synnerligen givande. Det som utmärker sig i berättelserna är inte sällan hur föräldrarna upplevde sig bemötta av ledarna, och den bekräftande känslan av att någon såg deras barn, att deras barns bekymmer blev tagna på allvar. Här följer ett exempel på en förälder som beskriver att det som blev vändpunkten för henne, det var när en av ledarna för *Detektivskolan* under ett individuellt samtal beskriver sin syn på problematiken kring hennes son;

”Jag kände ett stort förtroende för personalen där på Detektivskolan, redan innan, men då vi satt där, med skuldkänslor och ångest ”Är det nåt fel på mitt barn? Har jag gjort nåt fel? Vi är ju skilda, är det vårt fel?” och allting snurrar. Då säger hon, det som var mest avgörande för mig under hela kursen... ”Det här är en fullt frisk normal pojke, han är rolig, duktig och har empati. Men det är nåt som är annorlunda, och det är att han är

lite mer utvecklad än en 5åring både mentalt och fysiskt. Så när han inte blir stimulerad eller utmanad då hittar han på hyss eller glider in i sig själv.” Och det var ju precis det han kunde göra ibland, han kunde vara svår att nå, han är liksom borta i sin egen värld. Och på nåt sätt vände det där! Det var en brytningspunkt! Att få den infallsvinkeln att ”Ok, det här är en pojke som behöver lite extra av mig och kanske också av personalen”. Lite mer stimulans, uppgifter, utmaningar, då kan han vara harmonisk. ... - ... För hon sa då att ”Det här inte ett problem som handlar om ett barn, det här är ett vuxenproblem”. ... - ... Jag tror jag haft mest nytta av professionell personal som kunnat möta mig och mitt barn! Det var första gången någon såg och förstod honom! Och kunde sätta fingret på vad som inte fungerade. Jag är väldigt tacksam för det! Jag litade mycket på deras professionalitet och erfarenhet, jag kände mig trygg i den.”

Jonna

Det är fler som uppskattar ledarna och hur de blivit bemötta;

”Jag är jättetacksam att vi fått gå där och träffat dessa fantastiska ledarna som... alla var ju jättebra! Både de i Detektivskolan och de i vår grupp!”

Therese

”Materialet i kursen var hårt, men ledarna som presenterade det var väldigt mjuka! Och det tror jag var helt avgörande... för mig! ... - ... Verktygen var så konkreta och ledarna hjälpte mig genomföra! De hjälpte mig flytta fokus från ”synd om mig” till ”gör nåt åt det”!!

Rickard

Vad föräldrarna ger uttryck för är hur de värderar de professionellas handledning och områdeskunnighet. Att deras bemötande, som balanseras med det konkret raka och ibland tydligen uppfattat som hårda materialet, uppskattas när det är dimensionerat och milt men pedagogiskt tydligt.

5.8 Filmerna – de övertydliga filmerna

I programserien *De otroliga åren* ingår filmklipp, som illustrerar olika sätt att hantera en samspelsituation mellan barn och förälder, som en föreskriven del av Webster-Strattons koncept. Vid varje tillfälle visas ca 10 olika vinjetter som tar upp det aktuella temat för respektive session. Klippen visar ett antal mindre bra sätt att lösa situationen på, och illustrerar följderna av en sådan handling, vilket man också diskuterar i gruppen. Sedan följer filmklipp som illustrerar en alternativ bättre lösning på situationen och

föräldrarna får även ge egna förslag. Samtliga filmer som används på FAMM är originalversioner från USA med svensk certifierad översättning.

Reaktionerna på filmerna och deras betydelse för upplevelsen och erfarenheten av kursen som helhet, skiljde sig åt mellan de föräldrar jag intervjuade. Somliga hade uppfattningen att filmerna var det mest träffande och betydelsefulla för deras eget perspektivbyte och insikt, vad det gällde att ta sitt föräldraskap på nytt allvar. Andra hade åsikten att de var så långt ifrån verklighetsförankrade i den svenska föräldrakontexten att deras budskap knappt nådde ut. Kritiken riktas då främst mot att det inte gjorts någon modifiering av filmernas innehåll för att passa svenska uppfostringskulturer och att de amerikanska förhållandena och normerna inte speglar familjeförhållanden i Sverige. Bland den förstnämnda gruppen finner vi dem som förvisso understryker att man tydligt och tveklöst märker filmernas amerikanska härkomst, men att deras kulturskillnader och övertydlighet var något man kunde stå ut med, då de ändå uppfyllde sitt syfte. Här berättar en mamma om varför de varit betydelsefulla för henne:

”Ja, filmerna alltså, WOW!! Alltså då ringde väckarklockan liksom! Dom tyckte jag var jättebra! (Vad var det som var så bra med dem?) Jag vet inte, men jag kände igen mig i många av de där fel-filmerna. De visar på olika sätt att göra det på, och då kunde jag känna igen mig på att ”Gud, det är ju jag” liksom ... - ... Ja, och att man kan säga en sak, men man kan säga det på sju, åtta olika sätt alltså. Och man kan ha ett tonfall, som verkligen representerar... för barnen känner ju det! Hur man är! Jo, det var nyttigt alltså...!!”

Petra

En mamma tar upp att själva idén med att illustrera de problematiska situationerna i filmer, som man sedan tar upp i gruppen, som ett sätt att göra det möjligt för föräldrarna att prata om något som annars kanske skulle ha varit svårt att nå;

”Det är ju lättare att kommunicera nånting med bilder än att någon står och pratar. Även om man tycker de är töntiga och övertydliga eller fåniga och amerikanska, så tror jag ändå att det är en mycket bättre metod än att prata om allt. Det gör ju att man också lägger fokus utanför sin egen skuld om man säger så. Ens egen problematik, att man får titta på andra som gör... hur dom gör rätt och hur dom gör fel. Det är liksom lättare att få igång en diskussion om man har pratat rent generellt, teoretiskt. Det är alltid lättare

att prata om någon annan än – även om man, när man pratar om någon annan i det här fallet ju, pratar om sig själv.”

Jonna

Det mamman tar upp om gruppens diskussioner mellan föräldrar som har något generellt gemensamt leder in på ett område som väckte starka känslor hos de allra flesta av de jag intervjuat. Nästa avsnitt handlar om vad det kan betyda att lyssna till varandras berättelser.

5.9 Föräldrastöd – Stöd av föräldrar – Stöd av varandra

Det här programmet är ett familjestödsprogram, med en föräldrastödsgrupp och en barngrupp. Föräldrarna ska ges handledning och stöd av de två familjeterapeuterna som leder gruppen, då de tar sig an det material, hemuppgifter och övningar som programmet och ledarna presenterar för dem. Men i intervjuerna drygt ett år efter programmet avslutats så talar nio av tio utav föräldrarna om att det stöd och utbyte, som kom från mötet med de andra föräldrarna i gruppen, var något alldeles speciellt och helt annat än det som ledarna kunde ge dem. Känslan många upplevde innan kursen började, av att ha misslyckats på något sätt, med sin uppfostran eller med sin hanteringsmetod då barnets beteende skapat problem i samspelet i familj eller skola, gjorde att de första stegen till programmet ibland var svåra att ta. En del lade skulden på sig själva och kände skam och ångest inför själva problematiken. Därför kom upptäckten av och mötet med de andras liknande historier och problembild, som en otrolig lättnad för flera föräldrar, och präglar många berättelser om vad som varit betydelsefullt för just deras förändring.

”... det känns ju lite som ett misslyckande att behöva gå ner till en... ja, att inte ”klara av att sköta” sitt barn! Men det försvann ju sen då! När man träffar de andra och ser att de är vanliga människor som vi! Och det var jätteskönt...”

Bernt

”Att prata med de andra föräldrarna var skönt just för att man avdramatiserar. Att man inte känner så mycket skuld efter det...”

Jonna

I programmets grund finns som ett fundament den terapeutiska inverkan gruppen tros ha på föräldrarnas förändringsprocess, och man underskattar inte gruppsamtalens effekt på det individuella planet. Det behöver inte alltid vara de formellt ledda samtalen heller,

utan även de små under fikapausen, i hallen eller utanför i trappan. Här pratar en förälder om olika samtal och möten;

”Att få höra att man inte var ensam, att det fanns andra som hade som vi, det betydde mycket för mig. Det gjorde det lättare att tro att det kommer att fungera. ... - ... Sen höra hur de andra gjorde var väldigt skönt, när man sitter i samma sits och kan utbyta erfarenheter lite sådär ”hur gör du när han...?” Ja. Det kändes jätteskönt! För min egen skull. Jag blev tryggare! ... -... Och det här, saker som var svårt, Timeout och så, man kunde höra med varandra. ... - ... Att de andra paren inte alltid tyckte och gjorde lika heller.”

Anita

För vissa kändes det också som en vändpunkt för deras hanterbarhet och insikt, då de fick bredda sitt perspektiv och möta de andra. Nedan berättar en mamma hur hon tidigare tvivlat på sig själv och inte funnit ro eller stöd i omgivningen. Hon beskriver hur det var att plötsligt komma i samma rum som andra med samma erfarenheter;

”Alltså det var ju så himla skönt att få träffa andra föräldrar, som hade lika barn som en själv!! Det var ju otroligt skönt!! Alltså att få se... Jag gick ju runt så här ”Det är nåt fel, det måste va nåt fel på mitt barn... Hon måste ha damp?!? Det måste va nåt fel på mig, på henne?” Men sen, när man träffade de andra och det, då vart det ju så att ”Jamen, det är ju inget fel på henne... hon är ju ganska vanlig!” Att det fanns flera i samma situation. Och då blev det hanterbart också! Det hjälper ju en att bli lugnare i det. Och det tyckte jag var jätteskönt!!”

Magdalena

Att känna det informella stödet från varandra i gruppen ger alltså föräldrarna ett lugn och skapar trygghet i deras föräldrautövning då de etablerar nya roller och hittar nya sätt att se på sin familjesituation. Det framstår som något bekräftande som upplevs annorlunda än det stöd man känt från och mottagit från ledarna, även om de hjälpte till att belysa och sammanföra ömsesidigheterna.

5.10 Generellt medvetandegörande – leder till synergieffekter?

För många föräldrar har deltagandet i programmet inneburit en förändring, inte bara i deras beteende utan också deras tänkande. De har ändrat sitt sätt att förhålla sig till sitt barn och till sitt eget föräldraskap. Till sin relation och interaktion, hur de samspelar och ser på samvaron med sina barn. Flera föräldrar beskriver att relationen mellan dem och

barnet djupnat efter tiden i programmet, av många anledningar. Att de kommit varandra närmare sen dess. När jag har frågat vad det berott på finns det inga klara entydiga svar. Det var inte, som man kunnat tro, en specifik metod till exempel Lek, som betonades. Det handlade snarare om en mer övergripande medvetandegörande insikt hos föräldrarna, eller det faktum att det var en återkommande kontinuitet av stöd under en längre period, som möjliggjorde förändringsprocess och perspektivbyte. Föräldrar redogör för hur kursen omformat deras vardagsrutiner och sätt att planera sin tid;

”Det här att verkligen börja umgås med mer kvalitetstid... Det ledde till eftertanke. Man måste lära sig tänka på det va. Man får perspektiv till sitt eget sätt att agera”

Jörgen

”Att vi har börjat med ”ensamtid” – att ha ett barn en hel dag själva, det har gjort jättemycket och har haft stor betydelse för våra relationer till barnen. Och det var nåt vi insåg liksom, genom kursen, att tiden är så viktig. ... - ... Det gav så mycket att få utveckla sin föräldraroll där, på kursen! Att man inte fått det innan?!? Eller gjort det?!”

Rickard

Just medvetandegörandet när det gällde ledarnas förmåga att kunna handleda föräldrarna till förståelse och alternativa strategier och tankesätt, framkommer som en viktig faktor för att en mer varaktig förändring ska träda i kraft;

”Det här själva att... på kursen så förklarade de ju varför vissa övningar var bra, och varför ett barn kan vara bråkigt eller nåt, och det tyckte jag var väldigt bra!! Att man hela tiden gjordes medveten!! De förklarade så bra! För det är väl det, faktiskt, som har förändrat mig och min man... att när vår son är som ”jobbigast” så blir vi kanske arga som förut men det kommer en tanke till! Och det gjorde det inte förut, då blev man bara ledsen och frustrerad och undrade vad det var för fel. Men nu tänker man att ”Nu behöver han oss lite extra mycket” och den tanken baseras nånstans! På att de har ett extra behov... av fokus... - ... att ändå fokusera på barnen på ett annat sätt än vad man gjorde innan. Inte bara fokusera för man är arg och vrålar... utan ja, att man ser barnen lite bättre! Det är vad som fastnat hos oss i alla fall... Och det tycker jag är väldigt bra!!!”

Ellen

Så det är tydligt att det är många som blivit influerade av programmet att flytta sitt fokus, ändra sitt perspektiv, sätta igång en tankeprocess som genererat i större

förändring. Det finns förvisso med som syfte och förhoppning att programmet ska ha en inverkan på familjernas förhållningssätt till sin egen vardag och samvaro, men för flera föräldrar verkar det bara ha varit början på en större process. Något sattes i rullning under programmets gång.

5.11 Saknad och förslag - om tiden efteråt

Något som återkommer i näst intill varje intervju är temat om ett saknat stöd då programmet tar slut. Många föräldrar uttrycker att det kändes svårt att alltid hitta de rätta verktygen och att det särskilt i de första månaderna kunde vara ensamt och svårt att stå på sig. Att trots att man gjort den största förändringen och visste hur man skulle och ville göra, blev det en annan sak att fortsätta själv. En del uttrycker ängslan om att tappa det man lärt sig och att man ibland kände behov av att bli påmind. Om barnets beteende sedan fick en tillbakagång upplevdes osäkerheten som värre och en del uttryckte till och med att de då var rädda att programmet varit förgäves. Vissa familjer hade därför på olika sätt fortsatt stödkontakt med ledarna. De allra flesta tror sig ha klarat av den här perioden mycket bättre om det funnits ett uppföljningsprogram, där man som förälder kunnat få stöd av ledarna och varandra i gruppen en tid efteråt. Vissa föreslår att man går en termin till, fast mer sällan, som en gång i månaden. Andra att man har ett uppföljningsmöte efter tre-fyra månader och sedan har en eventuell informell föräldragrupp utöver det. Åsikten att de individuella telefonsamtalen från ledarna skulle kunna fortsätta i någon form framkom också. Om hur det går, hur man skulle kunna gå vidare efteråt och vad man gör om det går bakåt eller kör fast.

” Man blir ju påmind då, att så var det mycket enklare och mycket bättre. För vi kom ju in i det tänket hela tiden och alla mådde ju mycket bättre av det! Och så bara PANG! Så tog det slut. ... - ... Jag fick panik. ... -... Jag menar satsar man så mycket, så verkar det ju lite synd då, om man inte ska kunna lägga ytterligare några timmar på att bibehålla det här som man lärt sig då. Två timmar är ändå rätt mycket i veckan... och sen... ingenting! Så upplevde ju jag det. Så det är en tillbakagång för min del i alla fall.”

Jörgen

Även om stödet från ledarna framhålls som något man saknar efter programmet, för att kunna fortsätta utvecklingen på egen hand, är det stöd man kände från de övriga föräldrarna också något som betonas och saknas i stunder av tvivel och uppgivenhet. Att få träffa de andra och se om de också stött på samma uppförsbacke och känna stödet av någon som säger att ”det här klarade vi, då gör ni det också”.

”Jag hade nog fått mer ut av att träffa de andra föräldrarna i grupp och prata... De som hade fått det att fungera hade kunnat ge en positiv feed back och peppa på ett annat plan! ...-... Och jag blev ju så uppgiven när vi föll tillbaka i beteendet där, och då kunde man kanske man hört om någon annan gjort det också, och stöttat varann.”

Magdalena

6. Resultatsummering

I min studie har det övergripande syftet varit att drygt ett år efter att ha avslutat familjeprogrammet *De otroliga åren* undersöka och belysa föräldrars erfarenheter utifrån ett antal frågeställningar. Min huvudsakliga bevekelsegrund är kommen ur den erfarenhet jag har som före detta praktikant och ledare för barngruppen *Detektivskolan*, vid öppenvårdsverksamheten FAMM, där också studien är genomförd. I det här stycket följer nu en summering av det resultat jag presenterat ovan, där jag utifrån studiens frågeställningar besvarar om syftet bemöts.

6.1 Upplever föräldrarna en förändring i sitt tänkande kring den egna föräldrarollen?

Som frågeställningen löd har jag ämnat belysa föräldrarnas upplevelser och erfarenheter av en eventuell förändring i hur man tänker om sin roll som förälder. Man kan utläsa av resultatredovisningen, att många föräldrar redogör för att så har skett. Sammanfattande kan jag styrka detta med att varje förälder, oavkortat, beskriver ett förändrat förhållningssätt till föräldrarollen i sina intervjuer på ett mer eller mindre markant sätt, men alltid gör det gällande att programmet har haft en inverkan på deras föräldraskap. Man kan se en mängd citat som anspelar på detta under ett flertal rubriker i resultat- och analysavsnittet. Frågeställningarnas karaktär gör det ibland svårt att helt särskilja svaren från varandra, då förändrade tankesätt även kan innebära beteendeförändringar, men inte nödvändigtvis gör det i alla fall. Utifrån de teoretiska ansatser som ligger till grund för de förändringar i familjernas handlingsmönster man önskar nå med programmet, kan man se att genom det nya erfarenhetsmaterial som skapas byggs också nya inre modeller och kartor upp kontinuerligt (Eresund & Wrangsjö, 2008). Inlärningsteoretiska tankar som fokuserar på interaktionen och tesen om att föräldern även måste förändra sitt beteende för att uppnå förändring i barnets (Nordahl m.fl. 2007), har oavsett om barnets beteende ännu nått det önskade, införlivats i föräldrarnas fall. Jag kan även se de social-kognitiva teorierna (op cit) om nya tankar och beteenden som genererat i än nya tankar, beteenden och färdigheter. Dessa har i sin tur lett till utvecklandet av färdigheter och föräldrastrategier som idag är de ”nya föräldrarollerna”.

6.2 Har deltagandet påverkat/förändrat föräldrarnas eget beteende?

I fråga om föräldrarnas eget beteende har ändrats efter deltagandet i programmet kan jag se svar som tyder på att alla ändrat sitt beteendemönster om än i olika utsträckning. Som redan nämnts under föregående rubrik så har de allra flesta fått ett nytt sätt att se på sitt föräldraskap vilket för majoriteten också inneburit förändringar i hur de interagerar med

barnen. De nya verktyg programmet lärt ut har gett föräldrarna alternativa handlingsstrategier som nu ingår i deras vardagsliv och påverkat deras beteende gentemot barnen, men också, kan man utläsa, gentemot varandra. De som lever tillsammans betonade vikten av att de gick kursen tillsammans och nu bemöter problem med samma beteende. Bland de som lever skilda pekas samma aspekt ut men med tonvikt på att de nu fått gemensamma referenspunkter kring problem. Barnen och de själva kan lita på att alla parter beter sig på ett konsekvent sätt och detta upplevdes betryggande.

6.3 Hur upplever föräldrarna att deltagandet påverkat/förändrat barnens beteende?

Om man ser till de formulärsvär, och jämför föräldrarnas uppskattning av barnens beteende före och efter kursen, med hur de svarar på Eyberg-testets 36 frågor idag, blir svaren något otydliga. Samtliga resultat är lägre efter kursen än före, vilket påvisar att föräldrarna ansåg att deltagandet påverkade barnets beteende positivt, men endast fyra av nio resultat har sedan dess sjunkit. Alltså bara knappt hälften har skattat beteendet lägre nu än efter kursen. Föräldrarnas egna redogörelser konstaterar dock något annat, när majoriteten framhäver den positiva förändring programmet haft på barnens beteende. Detta för att föräldrarna nu inte upplever barnens beteende som problem i lika hög grad, samt för att man känner sig mer tillfreds med den allmänna situationen i familjen.

6.4 Vilka är föräldrarnas erfarenheter av att använda programmets metoder på egen hand?

Utifrån deras egna skildringar och svaren i metodformulären, kan man se att föräldrarna har använt och eller använder sig av programmets metoder i sin vardag i varierande grad. Vissa metoder, som *Lek*, *Belöna* och *Berömma* var uppskattade och upplevdes ha gjort nytta och användes därför flitigt av många. Flera kände sig osäkra i utövningen av *Timeout* eller har inte alls haft behov av den, medan ett fåtal fann den nyttig. *Ignorera* har även den gjort nytta och använts av många, men som *Lek* och *Berömma* har den också använts som redskap och grogrund för föräldrars eget tanke- och perspektivbyte.

6.5 Föräldrarnas upplevelser av programmets långvariga effekter

Som nämnts ovan upplever föräldrarna att både deras eget och barnens beteende förändrats till följd av deltagandet i programmet. Det har även skett en förändring i föräldraskapet som ofta innefattar att nya tankesätt och inre modeller för hur man hanterar problemsituationer skapats hos föräldrarna. De flesta av de föräldrar som uttrycker att sådana nya perspektiv och beteendemönster har utvecklats, beskriver att

effekterna av dessa är något som varar än idag. Flera tar dock upp, i frågan om saknat stöd efter programmets avslutande, att de tror att effekterna bättre skulle bibehållas och vara längre, om man på ett annat sätt följde upp utvecklingen efteråt. Samarbetet med förskola/skola tas också upp som en aspekt i de fall där effekterna hållit i sig. För dem som fallit tillbaka, eller in i nya, negativa beteendemönster har oftast deltagandet i programmet gjort det lättare att nu ta tag i dessa. Vissa familjer har också på ett eller annat sätt fortsatt stödkontakten med verksamheten.

7. Diskussion

I föregående två kapitel presenteras och analyseras studiens resultat utifrån dess syfte och frågeställningar. I detta följande avsnitt kommer framträdande teman i studien lyftas fram och diskuteras utifrån den litteratur som ligger till grund för dess tidigare forskning och teori. Egna tankar och reflektioner som väckts under skrivprocessen kommer även att ingå löpande och slutligen ges också förslag till vidare forskning.

7.1 Vad svarar de – varför svarar de?

När man ser till föräldrarnas differentierade svar när det gäller barnens grad av förändring under tiden efter programmet fram till idag, kan man tänka sig ett antal möjliga orsaker till skillnaderna i svaren. En anledning till varför en del svarat att vissa problem förekommer mer frekvent i dagsläget, kan vara att de med den *ökade medvetenheten* som de nu har, är mer *uppmärksamma* och *erkännande inför problemsituationer*. Före programmet fanns ofta *ett problemområde som överskuggade* och fick all fokus från föräldrarna, när detta beteende minskar ser många att det även finns andra beteendeproblem i andra situationer. Att föräldrarna sedan svarat att dessa situationer och beteenden inte i särskilt hög utsträckning upplevs som *problem för dem själva* längre, hör samman med deras skildring och *allmänna uppfattning* om att problemen och beteendet ändå upplevs ha *blivit bättre*. Anledningen att dessa berättelser inte överensstämmer med siffrornas bild av beteendet och dess problemsituation, kan därför vara att föräldrarnas hanterbarhet ökat och den egna känslan av att veta att ”blir det värre finns det hjälp att få”. Jag kan också se att svaren blir tvetydiga på grund av den struktur Eybergs formulär har, då många föräldrar gärna vill diskutera och ge ett eget svar istället för att välja ett av de givna på skalan. I Axbergs avhandling (2007) diskuteras formuläret och dess struktur, och att en svensk tillämpning ändå är möjlig, men att det kunde bli bättre med några förändringar. Att det finns en skattningsskala verkar i vissa fall vara positivt och i andra mer negativt för föräldrarnas sammantagna ”bild av verkligheten”. Det ursprungliga syftet mer att ha med formuläret som del i intervjun var att uppmärksamma barnens aktuella beteende i relation till hur läget såg ut före och efter programmet, och göra det med något som var konkret jämförbart för föräldrarna. Det syftet anser jag har uppnåtts samt att intressanta aspekter som föräldrarnas förändrade perspektiv, medvetenhet om och hanterbarhet av problem även framkommit och belysts som följd.

7.2 Metoderna – kunde man tänka sig?

Vad som visat sig ur resultaten är att de metoder som föräldrarna finner mest betydelsefulla och nyttiga, och även de som flest föräldrar använder sig oftast av i sin vardag, är de *uppmuntrande* och *belönande*, där *barnen uppmärksammas* samt det positiva beteendet och *samspelet står i centrum*. Detta i kontrast till de mer tillrättavisande konsekvenserna som innebär förluster och negativa följder för barnen. Det står också i enlighet med pyramidens (Webster-Stratton, 2005) föräldraskapsproportioner och var *en preferens man kunde förvänta*, i och med den betoning på just positiv uppmärksamhet ett samspelsprogram som *De otroliga åren* har (Bremberg, 2004). Just nu finns också en livlig *debatt* som märks inom både akademiska arenor, det praktiska fältet och i media, som tar upp metoden *Timeout* på/inom olika nivåer och användningsområden. Bland annat har man debatterat om TV-programmens snabba nanny-tekniker, som av kritiker påvisas förvirra och kränka barnen, och skrämman dem in i nya vanor. Sådan kritik har även förts mot Webster-Strattons lära om metoden och *liknelser med skamvrår* har gjorts i diskussionen av bland andra läkaren Lars H Gustavsson, (i t.ex. Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter och Sydsvenskan under 2006 och 2007) som i *Skamvråns återkomst* (Pedagogiska magasinet, 2007-02-14) tar avstånd från även de mildaste former av ignorering och timeout. I senaste numret av Psykologtidningen (nr 2, 2009) debatteras även där frågan om timeout:ens vara eller icke vara, och program som *De otroliga åren* tas upp. För mig aktualiserar de här åsikterna verkligen vikten av att *om* man ska anta ett evidensbaserat program och implementera det i sin verksamhet, är det fortfarande ytterst nödvändigt att *anpassa innehållet* efter miljön och de rådande förhållandena i den. Om en sådan *modifiering till svenska kontexter* och familjekulturer/-normer görs, och om en programkänslighet antas i lärandeprocessen tror jag flera PMT-program skulle få ett bredare mottagande. Bremberg lägger i en diskussion i Dagens Nyheter under januari 2008 (Svensson, 2008-01-31) fram argument om att timeout känns främmande i Sverige men att programmen annars har goda resultat på allvarliga beteendeproblem. Andershed och Andershed (2005) pekar också på vikten av att vara originaltrogen mot sin metod, men att det finns ett stort behov av att kunna *skraddarsy program* efter den miljö där det ska implementeras, och här tas särskilt exemplet med de svenska förhållandena upp. Som jag ser det är metoden *Timeout* en liten del av ett program som annars så tydligt fokuserar på att uppmärksamma, uppmuntra och samspela med barnet och de som haft användning av den har gjort den till sin och anpassat den till sina egna behov och förutsättningar.

7.3 Stöd, stöd, stöd – Hur, när, var?

Genomgående i resultatet framgår att deltagandet i programmet varit ett väldigt stöd för föräldrarna. Det var ett stöd att få något så konkret, i form av *metoder*, att jobba med. De upplevde även stödet *från varandra* i gruppen som något oerhört skönt under olika perioder av programmet. *Ledarna* var ett stöd på många olika vis och det *samarbete* förskolan/skolan utgjorde för en del av familjerna var av stor betydelse. Det var samtidigt, kan man utläsa, *stödet som många saknade*, som blev den gemensamma nämnaren i många fall. Det saknade samarbetet och stödet från barnens förskolor och skolor skulle troligtvis kunna göra en väsentlig skillnad på många av barnens benägenhet att *återfalla* i sitt gamla beteendemönster. Detta sagt utifrån teorier om risk- och skyddsfaktorer, som säger att man bör satsa på de behandlande och preventiva insatserna i de två viktigaste av barnets socialisationsmiljöer (Ferrer-Wreder, m.fl., 2005, Andershed & Andershed, 2005). Jag kan i likhet med en del föräldrar se att det kan vara svårt att för personalen att ta sig tiden för ett barns skull, men det blir också en aspekt som kan ses från ett annat perspektiv. Jag anser att om man kan förebygga att problemen växer sig större och hindrar en negativ utveckling tidigt, genom att investera i ett *samarbete och uppföljningar*, spar man andra resurser som annars kommer att behöva sättas in runt barnet och familjen senare. Det pekar också den forskning på området som presenteras av Ferrer-Wreder, m.fl (2005) som menar att tidiga insatser ger mycket bättre utsikter för en positiv utveckling i ungdomsåren. Många av de föräldrar som saknade samarbete och stöd hade barn i övergångsåldern mellan förskola och skola. En möjlig anledning till varför samarbete uteblev kan ha varit för att då barnen gick sitt sista år på förskolan, och snart skulle flytta till en ny klass, kände kanske personalen en uppgivenhet och brist på engagemang. Att då *stötta pedagogerna* att ta mer initiativ skulle kunna vara en nödvändig insats från verksamheten och eventuellt hjälpa både föräldrarna och skolan att gå vidare i utvecklingen. För att hjälpa framförallt *föräldrarna att gå vidare* i sin utveckling verkar en *uppföljning* på programmet vara av största vikt och om föräldrarna själva får välja – en ren nödvändighet. Dels för att man lätt tappar tron på sig själv och det man lärt sig efter en tid på egen hand, särskilt om problemen återkommer, dels för att en intensiv period får ett abrupt slut utan att man får chans att återkoppla och knyta ihop säcken. Det upplever många och jag kan hålla med dem. Om ett *planerat och strukturerat efterarbete* fanns skulle förmodligen färre familjer få återfall, och när man fick dem skulle inte situationen upplevas som så skrämmande. Många uttryckte att det skulle ha känts skönt att bara höra att det skulle gå över, eller höra att det hänt någon annan också och att stödet från de andra föräldrarna gärna hade fått finnas i ett sådant läge. En planerad

återträff hade för dessa föräldrar kunnat betyda mycket. Från FAMMs sida har man tidigare haft ett uppföljningsarbete men alltid med lågt deltagarantal, vilket gjorde att man tillslut valde att inte fortsätta. Utifrån de erfarenheter studien gett mig anser jag att det vore synd att ändå inte utveckla de möjligheter till att ge uppföljningsarbetet en andra chans, och på så sätt svara på föräldrarnas uppenbara behov.

7.4 Personalkontakten och barnbunten

Kontakten med personalen och hur man som förälder blev bemött med sitt barn och sina problem var något som vägde tungt i flera av de berättelser som ligger till grund för resultatet. Något som betytt mycket och gjort obeskrivlig skillnad. Därför förstår jag föräldrar som önskade mer individuell återkoppling, särskilt rörande barnen i *Detektivskolan* och inblick i arbetet som skedde där. Jag kan se att det eventuellt finns möjligheter till utveckling inom den delen av programmets utformning, så att ledarna för *Detektivskolan* och föräldrarna fick ett större utbyte. Inblicken i barngruppens arbete sker via en ledare som varje gång redogör innehåll och hemuppgifter, men individuell återkoppling görs bara några gånger per termin. Ett förslag från en förälder var att telefonsamtal, liknade de från terapeuterna, skulle ge mer *individuell kommunikation* om framsteg, utveckling eller händelser som man som förälder kunde ha nytta av att veta. Det kunde vara bra för de med yngre barn som inte alltid berättar om vad de är med om på *Detektivskolan*, eller om en incident hänt som fått barnet att reflektera över något som sedan kommer upp i samtal med föräldern. Något sådant från en ledare i *Detektivskolan* tror jag skulle göra föräldrarna mer trygga och få dem att *tro på sina barns förändring* i större utsträckning. Om de hör om barnens framsteg tidigare och tror att de kan få i stånd en förändring ökar självförtroendet hos föräldrarna och till följd också barnens, eftersom föräldrarnas positiva förväntningar och uppmuntran ökar. Åtminstone utifrån social-kognitiva teorier (Nordahl m.fl., 2007). Att barnen går i sin *egen grupp* med en strukturerad manual som lär dem om känslor och socialt samspel, uppfattas ändå ha en *avgörande betydelse* till varför den förändring som ändå sker kan äga rum. Alla föräldrar ser någon, om inte stor förändring i sina barns beteende, och jag tror att de skulle kunna göras medvetna om, och därför tro och ta vara på, en än större om de mer fick *löpande inblick* i den *utveckling barnen gör* under programmets gång. Att "bunta ihop" en grupp unga individer med samma typ av beteendeproblematik kan tänkas ha som negativ effekt att de lär sig av varandra och snarare upprätthåller sina beteenden. En sådan "*negativ kamratpåverkan*" har faktiskt visat sig stämma på grupper av äldre barn och ungdomar med samma antisociala problem, som sammanförs för så kallad "avvikelseträning". Detta är något som Andershed och Andershed (2005)

tar upp och fortsätter i samma stycke med att ge *Incredible Years* som exempel på grupper för yngre barn som istället *fungerar väl* och ger positiva effekter.

7.5 Förslag till vidare forskning

Att genomföra den här studien har varit en lång process, som i förberedelsen började redan under hösten under hösten 2007. Under processen har flera tankar om forskningsupplägg väckts och däribland främst möjligheten att även inkludera barnens upplevelser om sin egen förändring och deltagandet i *Detektivskolan*. Det är ett tema som jag har haft svårt att hitta något tydligt om i tidigare forskning, svensk och utländsk. Jag skulle också gärna ha lyft in pedagogernas erfarenheter, vilket det i och för sig finns forskning om, men att få se utvecklingen så här långt efter, från skolans sida, vore intressant ur en annan forskningssynpunkt. Slutligen vill jag knyta an till Statens Offentliga Utredning som nämns inledningsvis i studien, (SOU 2008:131) som föreslår att 70 miljoner kronor årligen ska stimulera utvecklingen och uppbyggnaden av det lokala föräldrastödsarbetet runt om i Sverige, under 2009 och 2010. Om fler forskningsprojekt som följde upp och visade effekterna av föräldrastöd som *De otroliga åren*, från andra och ytterligare infallsvinklar än de i den här studien, skulle sådan forskning kunna vara ett led i denna stimulering och uppbyggnad.

Referenser

Tryckta källor

Andershed, H., & Andershed, A-K. (2005). *Normbrytande beteende i barndomen: Vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia.

Axberg, Ulf, (2007). *Assesing and treating three to twelve-year-olds displaying disruptive behaviour problems*. Göteborgs Universiitet: Psykologiska Institutionen

Billström, Susanna (2009). Debatt; BUP lär ut skamvråmetoder, *Psykologtidningen*, nr 2, 2009.

Eresund, Pia & Wrangsjö, Björn (2008). *Att förstå, bemöta och behandla bråkiga barn*. Malmö: Studentlitteratur

Hansson, Kjell, (red), Lundblad, Ann-Marie, Sundelin, Johan, Wirtberg, Ingegerd (2001). *Familjebehandling på goda grunder*. Stockholm: Gothia AB

Ferrer-Wreder, Laura, Stattin, Håkan, Cass Lorente, Carolyn, Tubman, Jonathan G. & Adamson, Lena (2005). *Framgångsrika preventionsprogram för barn å unga. En forskningsöversikt*. Stockholm: Gothia

Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Larsson, Sam (2005). "Kvalitativ metod – en introduktion" I Larsson, Sam, Lilja, John, Mannheimer, Katarina (red): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur

Nordahl, Thomas, Sørli, Mari-Anne, Manger, Terje & Tveit, Arne, red. (2007). *Att möta beteendeproblem bland barn och ungdomar: Teoretiska och praktiska perspektiv*. Stockholm: Liber

Nyberg, Lilianne & Lindberg, Lene (2003). *Utagerande förskolebarn - hur kan de hjälpas?: En litteraturöversikt av kunskapsbaserade hjälpinsatser till utagerande förskolebarn samt en utvärdering av Emil-projektet*. Rapport/Samhällsmedicin, Enheten

för psykisk hälsa, 1650-0660, 2003:7. Stockholm: Enheten för psykisk hälsa, Samhällsmedicin, Stockholms läns landsting

Socialdepartementet (2009). *Föräldrastöd – en vinst för alla. Nationell strategi för samhällets stöd och hjälp till föräldrar i deras föräldraskap*. SOU 2008:131 Stockholm: Edita Sverige

Svenning, Conny (2003). *Metodboken*. Eslöv: Lorentz förlag

Trost, Jan (2001). *Kvalitativa intervjuer*. Lund, Studentlitteratur

Webster-Stratton, Carolyn (2007). *De otroliga åren: En handledning i problemlösning för föräldrar till barn mellan två och åtta år*. 2. uppl., 3. rev. tr. Lund: Palmkron

Widerberg, Karin (2002): *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Elektroniska källor

Bremberg, Sven, red. (2004). *Nya verktyg för föräldrar: Förslag till nya former av föräldrastöd*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut. Internet:
<http://www.fhi.se/upload/PDF/2004/rapporter/r200449nyaverktygforforaldrar.pdf>.
Hämtad 2008-10-23

Eresund, Pia (2002). *Parent Training – stöd till föräldrar med hyperaktiva eller utgrenade barn*. Utvecklings- och Utvärderingsenheten, BUP i Stockholms läns landsting
http://www.orebroll.se/upload/Barncentrum/Dokument/Praktik_och_organisation/Parent_Training_Modellbeskrivning.pdf Hämtad 2008-11-10

Gustafsson, Lars H. (2007). Skamvråns återkomst. *Pedagogiska magasinet*. 2007:1, s. 6-10.
<http://www.pedagogiskamagasinet.net/main.asp?ArticleID=346367&CategoryID=3569&ArticleOutputTemplateID=94&ArticleStateID=2&ParentID>. Hämtat 2009-02-12

Holmsten, Susanne (2007). *Man får tänka om*. FoU Västmanland Rapport 2007:1
Internet:

http://www.vkl.se/filarkiv/vkl/pdf/uou/fou_rapporter/rapp20071.pdf.

Hämtad 2008-10-27

Kling, Åsa, Sundell, Knut, Melin, Lennart, Forster, Martin (2006). *Komet för föräldrar. En randomiserad effektutvärdering av ett föräldraprogram för barns beteendeproblem*
FoU-rapport 2006:14

Internet: <http://www.prevention.se/PDF/2006-14.pdf>. Hämtad 2008-11-13

Svensson, Gert (2008). Skamvrån eller vettigt verktyg? *Dagens nyheter* [Nätupplaga]:
2008-01-31. <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=738288>. Hämtat 2009-02-12

Vetenskapsrådet: *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*.

<http://www.vr.se/download/18.668745410b37070528800029/HS%5B1%5D.pdf>.

Hämtat 2008-10-14

Opublicerade källor

FAMM (2001). *Föräldrastöd i grupp för föräldrar med svårhanterliga barn*
Projektbeskrivning

Muntliga källor

FAMM (2008-2009). Samtal och metodbeskrivning från ledarna för *De otroliga åren*
och *Detektivskolan* under skrivprocessens gång.

Gunilla Österlund (2008-10-19). *Lönsamt med satsningar på unga*. Program i Sveriges
Radio

Bilaga 1.

Intervjuguide

Hur ser läget ut idag kring

Hur är läget i familjen (hemma) nu?

Hur är läget i förskolan/skolan?

Hur såg det ut innan Detektivskolan/De otroliga åren?

/

Hur kunde det se ut i familjen/skolan?

Vad fungerade inte?

Hur tyckte du/ni att det fungerade under själva kursen?

/

Vad gjorde att det fungerade som det gjorde då?

Hur tänker du kring "specifika saker" som du/ni tog med från kursen (idag)?

Vad har varit betydelsefullt för dig/er?

...tex

- (tekniker & redskap)
- öva i grupp
- filmerna
- prata med/möta andra föräldrar
- samtalen med terapeuten/ledarna
- barnet fick gå i Detektivskolan
- skolan jobbar lika som hemma (allt samtidigt)
- andra saker?

Bilaga 2.

Eybergs formulär för registrering av barns beteenden

Instruktioner: Nedan följer ett antal påståenden som beskriver barns beteenden. Var vänlig och (1) ringa in den siffra som beskriver hur ofta ditt barn för **närvarande** uppvisar beteendet och (2) ringa in "ja" eller "nej" för att visa om beteendet för närvarande är ett **problem för dig**.

	Hur ofta förekommer detta hos ditt barn?							Är detta ett problem för dig?	
	Aldrig	Sällan	Ibland	Ofta	Alltid			Ja	Nej
1. Drar ut på tiden vid påklädning	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
2. Drar ut på tiden vid maten	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
3. Har dåligt bordsskick	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
4. Vägrar att äta den mat som serveras	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
5. Vägrar att göra sysslor som han/hon blir ombedd att göra	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
6. Fördrojer sänggående	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
7. Vägrar att gå och lägga sig i tid	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
8. Följer inte självant hemmets regler	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
9. Lyder inte utan hot om straff	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
10. Blir trotsig när han/hon blir ombedd att göra något	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
11. Diskuterar/bråkar med föräldrar om regler	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
12. Blir arg om han/hon inte får som han/hon vill	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
13. Får ilskeutbrott	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
14. Är fräck mot vuxna	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
15. Gnäller och klagar	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
16. Gråter lätt	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
17. Vrålar eller skriker	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
18. Slår föräldrarna	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
19. Försör leksaker eller andra saker	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
20. Är vårdslös med leksaker eller andra saker	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
21. Stjäl	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
22. Ljuger	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
23. Retar eller provocerar andra barn	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
24. Grälar med barn i hans/hennes egen ålder	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
25. Grälar med syskon	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
26. Slåss med barn i hans/hennes egen ålder	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
27. Slåss med syskon	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
28. Försöker ständigt att få uppmärksamhet	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
29. Avbryter andra	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
30. Blir lätt distraherad	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
31. Koncentrationssvårigheter	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
32. Slutför inte uppgifter	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
33. Har svårt att sysselsätta sig själv	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
34. Har svårt att koncentrera sig på en sak i taget	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
35. Är överaktiv och rastlös	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej
36. Kissar i sängen	1	2	3	4	5	6	7	Ja	Nej

Bilaga 3.

I kursen De Otroliga åren ingår följande tekniker (1-8) som moment.

Vilken nytta har du haft av de olika teknikerna i samspelet med ditt/dina barn, när det gäller att minska barnets "oönskade" beteende? Ringa in ett alternativ på varje teknik.

1. Lek

Ingen nytta		-		Mycket nytta	Kan ej ta ställning
1	2	3	4	5	0

2. Benämna/beskriva

Ingen nytta		-		Mycket nytta	Kan ej ta ställning
1	2	3	4	5	0

3. Beröm

Ingen nytta		-		Mycket nytta	Kan ej ta ställning
1	2	3	4	5	0

4. Handfasta belöningar

Ingen nytta		-		Mycket nytta	Kan ej ta ställning
1	2	3	4	5	0

5. Ignorera

Ingen nytta		-		Mycket nytta	Kan ej ta ställning
1	2	3	4	5	0

6. Positiva tillsägelser

Ingen nytta		-		Mycket nytta	Kan ej ta ställning
1	2	3	4	5	0

7. Time Out

Ingen nytta		-		Mycket nytta	Kan ej ta ställning
1	2	3	4	5	0

8. Förlust av privilegier,

logiska konsekvenser, "när-då"

Ingen nytta		-		Mycket nytta	Kan ej ta ställning
1	2	3	4	5	0

9. I helhet ovanstående tekniker

Ingen nytta		-		Mycket nytta	Kan ej ta ställning
1	2	3	4	5	0

10. Vilken del av kursen har du haft mest användning och nytta av i din föräldraroll?

Bilaga 4.



2008-10-17

Hej!

200X deltog du/ni med ert/era barn i våra Otroliga Åren-kurser (föräldraträningsprogram och detektivskola).

Vi skickar detta brev för att My Olsen, som är student på Institutionen för Socialt Arbete (och f.d. praktikant här på Familjemottagningen och Detektivskolan), ska skriva en C-uppsats där hon vill studera om ni föräldrar tycker att ert och barnens deltagande i programmen gett några långvariga effekter:

Hur gick det sen? Vad har ni föräldrar för tankar och erfarenheter, så här ca 1 år efteråt? Gav deltagandet den effekt på familjens situation som man hoppats på? Varar effekterna även efter att programmet tagit slut?

My har tänkt göra en föräldraintervju på 45-60 minuter per familj. Dessutom önskar hon studera utfallen på Eyberg-testerna som ni fyllt i före och efter kursen.

Intervjuerna kommer att behandlas konfidentiellt och inga av deltagarnas namn kommer att nämnas eller rapporteras muntligt eller skriftligt. Intervjuerna kommer att spelas in på ljudband, vilka kommer att raderas så snart de ej längre behövs. En sammanfattning av intervjuerna kommer att presenteras i en skriftlig rapport. Deltagandet är frivilligt och kan när som helst avbrytas.

Vi som arbetar med kurserna anser att det är viktigt att uppföljning av vårt arbete görs och vi stöder dess genomförande. Ni som deltar kommer därför att få var sin biobiljett.

Om ni vill delta behöver ni inte höra av er. Vi ger då My era telefonnummer så att hon kan ringa och boka tid för intervjuer. Har du några frågor om studien kan du ringa My, tel ****
Om du/ni inte vill delta ber vi dig/er att senast tisdagen den 4 november meddela någon av oss nedanstående detta.

Med vänliga hälsningar

Mona Wibbrån, enhetschef på Familjemottagningen
Lasse Eriksson
Maria Kjellberg Carlson
Catharina Lindén
Lena Petersson

Tel 031-365 90 70 eller mail:
lars.eriksson@majorna.goteborg.se
maria.kjellberg-carlson@majorna.goteborg.se
catharina.linden@majorna.goteborg.se
lena.petersson@majorna.goteborg.se